

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови**

**УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ГАНДБОЛУ
(ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПОХОДЖЕННЯ,
СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ)**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:
студентка 6 курсу 602 групи
Горбатюк Олена Андріївна
Керівник:
доктор філологічних наук,
професор кафедри історії та
культури української мови,
Скаб Мар'ян Степанович

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ____ від ____ 2022 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Колесник Н. С.*

Чернівці - 2022

АНОТАЦІЯ

Горбатюк О. А. Українська термінологія гандболу (лексико-семантична характеристика, походження, структурно-граматичні особливості та проблеми сучасного функціонування). – Кваліфікаційна робота.

До захисту представлено роботу, метою якої є аналіз походження, словотвірних та структурно-граматичних особливостей гандбольних термінів в українській сучасній мові. Для досягнення поставленої мети в ході роботи було визначено поняття та ознаки гандбольного терміна, поняття гандбольна термінологія; виявлено особливості термінотворення українських термінів; проведено аналіз гандбольних термінів за походженням, особливостями утворення, здійснено структурно-граматичну класифікацію українських термінів гандболу та розглянуто проблеми сучасного функціонування.

Ключові слова: гандбольний термін, гандбольна термінологія, термінотворення, структурно-граматична класифікація, гандбол.

SUMMARY

Horbatiuk O. Ukrainian terminology of handball (lexical and semantic characteristics, origin, structural and grammatical features and problems of modern functioning).

The aim of presented for defense term paper is to determine origin, semantic, formal-structural and functional parameters of handball terminology in modern Ukrainian. To achieve this goal, notions of “hanball term” and “handball terminology” were defined; peculiarities of term formation of Ukrainian terms were revealed; analysis of origin of handball terms was conducted; structural and grammatical classification of Ukrainian handball terms was implemented and the problems of modern functioning are considered.

Keywords: sport term, sport terminology, term formation, structural and grammatical classification, handball.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н. С. Колесник
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	7
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГАНДБОЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	11
1.1. Гандбол як соціокультурне явище	11
1.2. Гандбольний термін та термінологія: основні положення	12
1.3. Історія української гандбольної термінології	16
Висновки до 1-го розділу	19
 РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ	20
2.1. Основні лексико-семантичні відношення у гандбольній лексиці.	20
2.1.1. Гіперо-гіпонімічні відношення	20
2.1.2. Синонімія	21
2.1.3. Антонімія	23
2.2. Тематичні групи гандбольних термінів	24
2.2.1. Тематична група «Особи, які беруть участь у грі у гандбол» ..	25
2.2.2. Тематична група «Організація поля»	28
2.2.3. Тематична група «Дії гравців чи інших осіб, пов'язаних з грою у гандбол»	30
2.2.4. Тематична група «Правила гри та їх виконання чи порушення»	36
Висновки до 2-го розділу	39
 РОЗДІЛ 3. ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ	40
3.1. Походження української спортивної термінології	40

3.1.1. Співіснування питомих та запозичених термінів	40
3.1.2. Інтернаціоналізми у складі спортивної термінології	41
3.2. Аналіз гандбольної термінології за походженням	44
Висновки до 3-го розділу	58

РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ ЗА СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИМИ ОЗНАКАМИ

4.1. Структура однокорисемних одиниць	59
4.2. Словотворення гандбольних термінів	61
4.3. Морфологічні особливості терміносполук	63
Висновки до 4-го розділу	67

РОЗДІЛ 5. ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

5.1. Правописні проблеми у використанні гандбольних термінів	68
5.1.1. Правопис префіксів	68
5.1.2. Правопис суфіксів	69
5.1.3. Правопис термінів разом, із дефісом, окремо	70
5.1.4. Правопис аббревіатур	71
5.1.5. Правопис термінів іншомовного походження	71
5.2. Орфоепічні проблеми у використанні гандбольних термінів	73
5.2.1. Вимова голосних в українських та запозичених термінах гандболу	73
5.2.2. Вимова приголосних українських термінів гандболу	75
5.2.3. Вимова термінів іншомовного походження	76
5.2.4. Особливості наголошування українських термінів гандболу . .	76
Висновки до 5-го розділу	78

ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТОК	94

ВСТУП

Професійне спілкування у будь-якій галузі не може існувати без термінології. Терміни відіграють значну роль у словниковому складі кожної мови. Нові поняття потребують нових слів, що супроводжують появу новітніх термінів. Це стосується і гандбольної термінології.

Сучасна спортивна термінологія започаткувала своє формування, починаючи з XIX ст., коли спорт розвинувся як соціальне явище. Це пов'язано з відкриттям спортивних федерацій, формуванням правил змагань та появою такої науки, як теорія спортивного тренування.

На початку XXI ст. у сучасній українській мові активно функціонує гандбольна лексика, пов'язана з гандболом («командна спортивна гра з м'ячем руками, інша назва – ручний м'яч» [3, с.87]) як багатоаспектним соціокультурним феноменом. Таким чином, за останній час гандбольні терміноодиниці стали важливою частиною лексики, оскільки вони є невід'ємним елементом професійного спілкування тренерів, спортсменів, суддів, і є використовувані у ЗМІ.

Дослідження проблем термінології є актуальним з таких причин:

- по-перше, термінологія є основним джерелом поповнення лексики високорозвинених сучасних мов;
- по-друге, українська терміносистема, яка повинна розвиватися разом із термінологіями інших мов, має багато проблем, зумовлених історично, зокрема необхідність у створенні національних норм терміносистеми, термінологічних словників тощо;
- по-третє, наукове знання міжнаціональне за своєю сутністю. Наразі відбуваються процеси, які не оминають наукової галузі і висувують проблему інтернаціональної стандартизації термінів як елементів для взаємодії та розуміння між фахівцями різних національностей;

- по-четверте, це пов'язано зі зростанням популярності гандболу як виду спорту та збільшенням числа учасників гандбольної комунікації.

Очевидною є наукова і практична цінність дослідження терміносистеми спортивної галузі. У зв'язку зі зростанням популярності спорту та активним використанням спортивних термінів мовцями виникає потреба у систематизації спортивної термінології.

Попри увагу мовознавців до теоретичних і практичних питань спортивної термінології в українському мовознавстві системного аналізу гандбольної лексики досі немає. Окремі аспекти розвитку української спортивної термінології розглянуті в наукових працях О. В. Боровської «Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту», І. Т. Янків «Українська спортивна термінологія» та ін. Українська спортивна термінологія гандболу практично ще не була об'єктом наукового вивчення. Цей аналіз дозволяє виявити умови, основні стадії її формування, визначити перспективи подальшого розквіту. Тому тема «Українська термінологія гандболу (лексико-семантична характеристика, походження, структурно-граматичні особливості та проблеми сучасного функціонування)» є **актуальною**.

Мета дослідження – визначити походження та створити логічну систему українських термінів гандболу; визначити семантичні, формально-структурні та функціональні параметри гандбольних номінацій в українській літературній мові.

Для реалізації поставленої мети потрібно вирішити такі конкретні дослідницькі **завдання**:

- визначити поняття гандбольний термін, гандбольна термінологія;
- описати історію термінології гандболу;
- розробити семантичну класифікацію гандбольної лексики;
- визначити походження українських термінів гандболу;
- здійснити аналіз гандбольних термінів за формально-структурними ознаками та граматичними ознаками;

- схарактеризувати проблеми функціонування гандбольних термінів у сучасній українській мові.

Об'єкт дослідження – гандбольна лексика української літературної мови.

Предмет дослідження – походження, лексико-семантична характеристика, структурно-граматичні особливості та специфіка функціонування термінів гандболу у сучасній українській мові.

Джерельною базою для нашої курсової роботи є загальномовні словники (тлумачні, спортивні, етимологічні, словники іншомовних слів).

Для детального аналізу термінів гандболу використовуємо такі **методи**:

- функціональний метод – для інтерпретації семантичних параметрів лексичних одиниць із гандбольною семантикою;
- таксономія – для класифікації та дослідження термінів гандболу;
- структурний метод: опозиційний аналіз – для виявлення формально-структурних типів лексичних одиниць за однією диференційною ознакою; етимологічний аналіз – для виявлення походження лексем термінології гандболу; компонентний аналіз – для вивчення семантичної структури гандбольних термінів;
- моделювання – для формування тематичних груп гандбольних номінацій;
- структурно-типологічний метод – для виявлення формально-структурних типів лексичних одиниць;
- описовий метод – для характеристики та узагальнення зібраного фактичного матеріалу;

Наукова новизна одержаних результатів.

- уперше досліджено особливості історичного розвитку української термінології гандболу;
- сформовано корпус гандбольної лексики в українській літературній мові початку ХХІ ст.;

- здійснено аналіз українських гандбольних термінів за походженням та структурно-граматичними ознаками;
- створено український словник термінів гандболу.

Практичне значення роботи: матеріали можуть бути використані у лінгводидактиці: у викладанні стилістики, лексикології та культури мови; роботу можна застосувати при укладанні спортивних посібників, словників.

Структура роботи. Вирішення поставлених цілей зумовлюють композиційну структуру дослідження, яка містить вступ, основну частину з п'яти розділів, висновки, списки використаних джерел та використаної наукової літератури, додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГАНДБОЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1.1. Гандбол як соціокультурне явище

Одним з популярних у сучасному світі видів спорту є гандбол – «командна спортивна гра з м'ячем руками, інша назва – ручний м'яч» [3, с.87]. Цю гру проводять у закритих приміщеннях на майданчику розмірами 40 м x 20 м круглим м'ячем. Матч складається з двох таймів, по 30 хвилин кожен. Метою гри є закинути якнайбільше м'ячів у ворота противника.

Цікавою є історія появи цієї гри. Так, 1892 р. у місті Ордруп (Данія) викладач жіночої гімназії увів на власних уроках гру, яка в основному була розрахована для дівчат та суттєво відрізнялася від футболу. Хольгер Нільсен назвав цю гру, в якій брали участь команди по 7 осіб, «хаандбол» («*hand*» – *рука* і «*ball*» – *м'яч*). Гравці давали пас один одному і згодом закидували м'яч у ворота.

У 1917 році ця гра отримала нову назву «Великий гандбол», бо її почали проводити на майданчику, який мав розмір футбольного поля.

У 1926 р. в Гаазі (Нідерланди) було проведено конгрес Міжнародної любительської атлетичної федерації спорту, після якого гандбол став рівноправним серед інших видів спорту.

Згодом було проведено перші чемпіонати світу для чоловіків та жінок у таких країнах: Німеччина (1938 р.), Югославія (1957 р.), Франція (1948 р.), Угорщина (1949 р.), Нідерланди (1960 р.), Австрія (1966 р.).

У 1970 році рішенням МОК гандбол офіційно визнали олімпійським видом спорту.

В Україні гандбол почав розвиватися з початку ХХ ст. Уперше цей вид спорту з'явився у Харкові у 1909 році і його родоначальником став викладач Харківського гімнастичного товариства «Сокіл» Е. Ф. Мали, який перший у нашій

країні розробив офіційні правила гри. Згодом за пропозицією викладача гандбол став частиною програми, за якою навчалися гімназисти.

У 1910 році у Харкові відбулися перші офіційні матчі спортивних гандбольних команд. Згодом гандбол швидко набирає популярності та починає розвиватися у Києві, Маріуполі, Одесі, Катеринославі тощо.

У 1918 році у Харкові вперше була створена «гандбольна ліга», членами якої були 40 організацій.

У 1928 році команда України взяла участь у Всесоюзній спартакіаді, але через невдалі результати збірної гандбол втратив популярність на кілька років.

З 1946 року гандбол знову активно розвивався за ініціативи Є. І. Івахіна, з активною участю якого була створена українська школа гандболу. У 1959 році Федерація гандболу України стала частиною Всесоюзної федерації гандболу, а у 1971 році збірна України стає переможцем V Спартакіади народів СРСР. У 1972 році жіноча команда гандболісток «Спартак» (м. Київ) виборює Кубок Європейських Чемпіонів. Наприкінці XX ст. також значних успіхів досягли такі клубні команди, як «Шахтар» (Донецьк) та «ЗТР» (Запоріжжя), яким вдалось здобути чемпіонство.

Незважаючи на певний спад успіху гандбольних клубів, гандбол заслужено вважають популярною атлетичною грою, у якій українські гандболісти продовжують здобувати винагороди та розвивати цей вид спорту.

1.2. Гандбольний термін та термінологія: основні положення

Однією з ключових проблем, які активно обговорюють у мовознавчих колах, є проблема визначення терміна. Термін – «це одиниця лексичного рівня, яка позначає певне поняття у відповідній галузі людської діяльності, утворює функціонально-тематичний клас галузевої лексики і є органічним елементом термінологічного фонду» [5, с.24].

Сьогодні у світі не існує єдиного визначення поняття «термін». Науковці по-різному тлумачать його. Так, Д. Лотте визначає термін як «слово, що виступає як єдність звукового знака і пов'язаного з ним поняття в системі понять певної галузі науки й техніки» (перекладено нами) [17, с. 38]. Згідно з визначенням, запропонованим І. Павловою, терміном називається «слово чи підрядне словосполучення, яке має спеціальне значення, виражає і формує професійне поняття і застосовується в процесі пізнання і засвоєння наукових і професійно-технічних об'єктів і відношень між ними» [22, с.50]. На думку науковців М. Жовтобрюха та Б. Кулика, термін – «спеціальне слово, яке вживається для точного найменування певного поняття з якої-небудь галузі знання» [10, с.71].

У словниках та підручниках також по-різному тлумачать поняття «термін». Так, одинадцятитомний «Словник української мови» пояснює термін, як – «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [36, с. 87-88]. Енциклопедія «Українська мова» тлумачить термін, як – «слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо». [46, с. 682]. У шеститомному «Українсько-російському словнику» це – «слово, що має певне, твердо встановлене значення і використовується в певному людському колективі у процесі соціального спілкування» [47, с.35]. У підручнику «Основи термінознавства» тлумачать термін, як – «елемент наукового апарата теорій і концепцій, що змальовують галузі знань та діяльності поряд з іншими засобами пізнання: науковими приладами та інструментами, а також наступними знаковими системами» [21, с. 45]. Також подаємо визначення з підручника «Українське термінознавство», у якому трактують термін, як – «слово з певним означеним змістом, з фіксованим для спеціальної наукової галузі значенням, що дає змогу точно і ясно уявити собі певну річ, певну дію та певний процес» [27, с. 145].

Отже, гандбольний термін – це слово або словосполучення, яке використовують для позначення певного поняття у галузі гандболу.

За сферою вживання терміни поділяють на загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні.

Загальнонаукові терміни – слова, які широко використовують в усіх сучасних галузях: *система, закон, теорія, суб'єкт, функція, синтез, аналіз* тощо.

Міжгалузеві терміни – узагальнені поняття, які є спільними для певної групи наук або наукових дисциплін. Наприклад, терміни *речовина, маса, атом* використовують як у фізиці, так і в хімії; термін *звук* використовують в мовознавстві, музиці, медицині тощо.

Вузькоспеціальні терміни – це поняття, які стосуються лише однієї конкретної галузі.

Кожна галузь має свою власну термінологію, саме тому вузькоспеціальна термінологія має свої підсистеми:

- сакральні терміни (*Бог, храм, піст, хрест, літургія, великомученик*);
- суспільно-політичні терміни (*народ, патріот, комісія, республіка*);
- лінгвістичні терміни (*підмет, присудок, суфікс, синтаксема, фонетика*);
- військові терміни (*генерал, офіцер, трибун, консул, флот, сотник*);
- морські терміни (*корабель, парус, чайка, каюк, мачта, лайнер, галія*);
- музичні терміни (*дрідель, віолет, лютня, кобза, сопрано, фальцет*);
- юридичні терміни (*апеляція, довіреність, лояльність, недоторканність*);
- філософські терміни (*агностицизм, гіпотеза, дуалізм, істина, метод*);
- фінансові терміни (*ануїтет, валюта, гарантія, депозит, дефолт*);
- біологічні терміни (*автотрофи, біоценоз, віруси, гамети, еволюція*);
- хімічні терміни (*алкани, аніон, горіння, денатурація, дистиляція*);
- математичні терміни (*аксіома, бісектриса, вимір, інтеграл, похідна*);
- спортивні терміни (*гол, дискваліфікація, заслін, матч, нічия, суддя*).

Усі ці терміносистеми взаємодіють між собою, оскільки стосуються одного термінологічного фонду. Саме тому термінів в ізоляції не існує.

Окремої уваги заслуговують спортивні терміни, а саме терміни з галузі гандболу – командного виду спорту, який є невід’ємною частиною Олімпійських ігор.

Розвиток гандбольної термінології в сучасній українській мові зумовлено зростанням спортивної свідомості та активізацією взаємозв’язків не тільки в межах держави, але й поза нею.

Конкретний спеціальний вид діяльності обслуговує фахова мова, яку ще називають робочою мовою, галузевою мовою тощо. Отже, гандбольний термін – це слово або словосполучення, яке використовують для позначення певного поняття у галузі гандболу. Ці терміни в межах спортивної термінології утворюють окремий підвид професійної мови, який має відмінності від загальноживаної лексики. Н. О. Гимер виокремлює ознаки фахової мови, а отже і гандбольного терміна, зокрема такі:

- зв’язок з певною науковою галуззю;
- набір певних лексем;
- використання мовних одиниць загальноживаної лексики в межах робочої мови;
- дотримання мовних норм на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях;
- наявність усної та писемної форм [8, с. 15].

Під термінологією розуміють, як правило, «систему термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя або сукупність термінів мови» [35, с. 305], тобто спеціальної лексики, яка використовується у певних галузях людської діяльності. Поняття «термінологія» не є таким широко вживаним, тому лінгвісти частково приходять до єдиної думки щодо його використання. Наприклад, Т. Кияк вважає, що термінологія – «сукупність термінів, що виражають історично сформовані поняття певної сфери людських знань або діяльності» [12, с. 7].

У енциклопедії «Українська мова» запропоновано два варіанти пояснення поняття «термінологія», згідно з якими «термінологія є сукупністю термінів, що обслуговують певну сферу знань, пов'язаних із системою понять: мистецтво, техніку, виробництво тощо; особливим пластом лексики, який піддається свідомому регулюванню та впорядкуванню» [46, с. 683-684]. Також термінологією називають «розділ лексикології, що займається загально-теоретичними питаннями терміна, термінологічної номенклатури і термінографії» [46, с. 683-684].

На основі цих дефініцій можемо подати твердження, що гандбольна термінологія – сукупність термінів, які використовуються для позначення понять у гандбольній сфері.

1.3. Історія української гандбольної термінології

Українська спортивна термінологія розвинулася у час формування спорту як соціального явища. З XIX ст. у Європі почали засновувати спортивні федерації, проводити змагання та формувати правила до них, з'явилася така наука, як теорія спортивного тренування.

У 20-30-х роках XX ст. активізується робота над упорядкуванням спортивних термінів. Починають з'являтися періодичні видання, які досліджують спортивну термінологію (періодика організацій «Луг», «Пласт», журнали та часописи «Спорт», «Спортсмен»). На основі праць І. Антоновича та І. Боберського вперше намагаються створити словники спортивних термінів. Так, І. Боберський у праці «Копаний м'яч» пропонує авторську термінологію [1]. Т. Франко у 1923 р. у монографії «Історія й теорія руханки» запровадив спортивну терміносистему [48].

У радянські часи відбувається спад українського спортивного термінознавства, а в українській спортивній термінології починають з'являтися запозичення з російської мови і постає нова проблема – упорядкування спортивного словника українських термінів.

У 50-90-х роках ХХ ст. розпочинається робота над спортивним термінотворенням на базі російських термінів та запозичень з інших мов. Це спричинило засилля постійного калькування з російської у сучасній українській термінології. Наприклад, «нападающий» і «нападающий» (нападник), «ловля м'яча» і «ловля м'яча» (ловіння м'яча) тощо.

З 1990-х років та понині відбувається поповнення спортивної термінології, поділ лексики за видами спорту та продовжують впорядковувати словники спортивних термінів.

Після проголошення Незалежності України було укладено такі словники: В. Г. Осінчук, І. К. Попеску «Російсько-український словник спортивних термінів» (1991) [33]; укл. А. Р. Волинець, Ю. Ю. Гринь, Ю. О. Короп «Російсько-український фізкультурно-спортивний словник» (1995) [34]; І. К. Попеску «Малий античний олімпійський словник» (1999) [18]; І. Янків «Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів» (2000) [51]; укл. М. Д. Зубалій, В. В. Сіркізюк «Короткий спортивний словник-довідник» (2003) [13]; І. В. Пущина, В. М. Зайцева «Сучасна українська спортивна термінологія» (2003) [44]; В. Наумчук «Словник-довідник з теорії та методики фізичного виховання» (2004) [20]. Також з'являється багато перекладних словників. Наприклад, Д. М. Диньовський «Короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту» (1993) [14]; Панишко Ю. М. «Українсько-російсько-англійський словник з фізичної культури і спорту» (1996) [23]; Помірко Р. С., Дубяк М. Б. «Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики» (2009) [19] тощо.

Зростання популярності такого виду спорту як гандбол у нашій державі та доступ до великої кількості цих термінів змушують відповідально підходити до системного упорядкування гандбольної термінології. В теперішній момент проблеми упорядкування гандбольної лексики перебувають під увагою як фахівців з галузі спорту, так і мовознавців. Попри увагу дослідників до

теоретичних і практичних питань гандбольної термінології в українському мовознавстві системного аналізу цієї лексики досі немає.

Окремі аспекти розвитку української гандбольної термінології розглянуті в наукових працях О. В. Боровської «Уживання запозичень у термінології гандболу» [3], «Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту», де дослідниця проаналізувала запозичення у термінологічній системі гандболу та визначила найуживаніші з-поміж них [4]; Н. А. Юрко «Синонімічні характеристики термінів гандболу в англійській мові», в якій виконано комплексний аналіз синонімічних одиниць термінології гандболу [49]; І. В. Крашевської «Когнітивно-функційне позиціювання гандбольного терміна в англійському фаховому тексті» [15], в якій виявлено особливості позиціювання гандбольних термінів саме в англійському фаховому тексті; І. Т. Янків «Українська спортивна термінологія» [52] та ін.

Джерельною базою як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців частіше є вибірка англійських термінів гандболу. Власне українська спортивна термінологія гандболу практично ще не була об'єктом наукового вивчення і лише починає розвиватися. Це ще раз підтверджує актуальність роботи та необхідність проведення аналізу гандбольної термінології.

Висновки до 1-го розділу

У теперішньому суспільстві гандбол є одним із найпопулярніших видів спорту. Наприкінці XVIII ст. у Данії увів цю гру до програми гімназії, а на початку XIX ст. було проведено конгрес Міжнародної атлетичної федерації спорту, після якого гандбол став рівноправним серед інших видів спорту та набув організаційних форм.

В Україні гандбол почав розвиватися з початку XX ст. у Харкові. Започаткував цю гру викладач Харківського гімнастичного товариства «Сокіл» Е. Ф. Мали, який розробив офіційні правила гри. В цей час активно проводились матчі, було створено спортивну лігу, гандбольну школу. Наприкінці XX ст. гандбол став невід'ємною частиною спортивного життя держави та залишається нею і досі.

Вихідним елементом гандбольної термінології є термін – слово або словосполучення, яке використовують для позначення певного поняття у галузі гандболу. Сукупність цих термінів утворює підвид професійної мови, яка відрізняється від загальноновживаної лексики. Гандбольна термінологія – сукупність термінів, які використовуються для позначення понять у гандбольній сфері.

Історія української спортивної термінології розпочалася в кінці XIX ст., а в 20-30 роках XX ст. активізувалася робота над упорядкуванням спортивних словників. Таким чином, з'явилися праці І. Боберського, Т. Франка, словники В. Г. Осінчука, І. К. Попеску, І. Янківа тощо.

Окремі аспекти розвитку гандбольної лексики було розглянуто у працях О. В. Боровської, Н. А. Юрко, І. В. Крашевської тощо. Українська гандбольна термінологія досі залишається дискусійним явищем, оскільки ще не була об'єктом наукового вивчення і перебуває на етапі розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ

2.1. Основні лексико-семантичні відношення у гандбольній лексиці

Термін – це слово чи словосполучення, яке виконує функцію вираження спеціального поняття. До лексико-семантичних процесів, які наявні в термінологічній лексиці належать гіпонімія, синонімія, антонімія тощо. У терміносистемах вони функціонують по-іншому, ніж в загальнолітературній мові, оскільки мають власну специфіку й обмежені у використанні.

Дискусійним залишається питання чи характерні для термінології всі ці лексико-семантичні процеси. Деякі мовознавці вважають, що в терміносистемах вони відсутні (О. Реформатський [32], В. Толікіна [45]). Хоча інші дослідники фіксують наявність багатозначних термінів у різних галузевих словниках (Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк [27]).

Лексико-семантичні процеси є визначальними в системній організації, тому розглянемо детальніше питання гіперо-гіпонімії, синонімії та антонімії, як виявів системності в українській термінології гандболу.

2.1.1. Гіперо-гіпоніміїні відношення

Термінологія різноманітних галузей знання, як і лексичні системи, містить родо-видові відношення. Як самостійна лексико-семантична категорія, гіпонімія відіграє значну роль у становленні та функціонуванні лексичної системи національних мов. Гіпонімія в мовознавстві – це «ієрархічна система компонентів у семантичному полі, які базуються на родо-видових відношеннях. Основою цього процесу є відношення несполучуваності – властивості однорідних компонентів, які співвідносяться з поняттями» [22, с. 118]. Слова, які відповідають видовим поняттям (наприклад, *комар-довгоніг*, *вуховертка*, *сольпуга*) є гіпонімами стосовно слова, співвіднесеного з родовим поняттям (*комаха*).

Опорним словом у термінологічних сполуках зазвичай постає іменник, який несе семантичне навантаження. Прикметник, який поєднується зі стрижневим компонентом доповнює значення іменника, таким чином формує гіперо-гіпоніміїні відношення між термінами. Наприклад, *передача – закрита, відкрита, прихована; захист – змішаний, зонний, особистий* тощо.

Також є парадигми, побудовані на відношеннях протиставлення. Зазвичай, це схема «прикметник + іменник» (*гравець – польовий, непольовий; гра – активна, пасивна* тощо).

Продуктивним способом формування гіперо-гіпоніміїних відношень є поширення гіпонімів, які конкретизують семантику. На думку Н. О. Гимер, кожен із термінів є гіпонімом до попереднього та гіперонімом для наступного [8, с. 102]. Наприклад, *лінія – воріт, обмеження воротаря, заміни, центральна, бічна, 4-метрова, 7-метрова, 9-метрова; кидок – основного гравця, воротаря* тощо.

Отже, гіпонімія – самостійна лексико-семантична категорія, яка має власну специфіку та дає можливість прогнозувати появу нових лексичних і термінологічних компонентів, які займають вільні місця в гіпоніміїчних системах. Гіпоніміїні відношення вважають універсальними парадигматичними відношеннями, за допомогою яких систематизують словниковий склад не тільки національної мови, а й термінологічної лексики, зокрема гандбольної.

2.1.2. Синонімія

Синонімія – певний тип семантичних зв'язків мовних одиниць, який полягає в збігу їх значень. Цей процес виникає під впливом загальнонаціональної мови та лінгвальних чинників. Головною причиною появи синонімії є бажання уникнути повторів.

Синоніми за структурою поділяють на лексичні і синтаксичні. Лексичні синоніми – слова, які належать до однієї частини мови, але вони різняться в

значенні. Синтаксичні синоніми – конструкції, які схожі за будовою і мають схоже значення.

Синоніми за функціонуванням поділяють на семантичні синоніми, які відрізняються відтінками значень та стилістичні синоніми, які відрізняються оцінною характеристикою певного об'єкта, семантико-стилістичні, які об'єднують у собі ці риси.

Однослівні терміни-дублети. Зазвичай синонімічні пари утворюються за моделлю «запозичене слово – український відповідник» і виникли вони за допомогою двох способів:

а) запозичене слово – готове слово синонім (*голкіпер – воротар, матч – гра, пенальті – одинадцятиметровий, рефері – суддя, тайм-аут – перерва*);

б) запозичене слово, яке потрапило в українську мову, спричинило появу слова-синоніма, яке є рівноцінне за значенням (*нас – передача, хавбек – опорник*).

Абсолютні синоніми. Це синоніми, які тотожні щодо свого лексичного значення й емоційно-еспресивного забарвлення (*відстань – дистанція, перевага – лідерство, рух – динаміка, розгін – розбіг*). Такі одиниці виникають унаслідок взаємодії літературної мови та діалектів (*швидкість – бистрота*) та унаслідок словотворчих процесів (*рух – рухання*).

Синтаксичні синоніми. Це синтаксичні конструкції, які корелюють за будовою і значенням. Виділяють три різновиди синтаксичних синонімів:

а) «слово-словосполучення» (*гол – взяття воріт, екстратайм – додатковий час, фол – порушення гри*). Досить часто коментатори або спортивні журналісти використовують у своєму мовленні саме запозичені терміни. Це зумовлено дією закону мовної економії;

б) «словосполучення – словосполучення» (*захисна тактика – тактика гри від захисту, кутовий удар – удар з кута поля*);

в) «повна форма терміна – коротка форма терміна» (*ФГУ – Федерація гандболу України, ЄГФ – європейська гандбольна федерація*).

Дефініційні синоніми. Це синоніми, які збігаються в значенні терміна та його дефініції (*навіс – довга верхова передача, яка направлена у ворота суперника, «свічка» - сильний удар догори*).

Стилістичні синоніми. Зазвичай співвідносять терміни і професіоналізми чи жаргонізми, які творяться здебільшого у ЗМІ або під час коментування гандбольних матчів (*кутовий – кут, передача – пас*).

Хоча окремі дослідники вважають синонімію небажаним явищем у гандбольній термінології, вона все одно існує, оскільки є частим та закономірним явищем. Синоніми допомагають задовольняти комунікативні потреби людей та уникнути монотонності наукового тексту. Мовознавець Русинова Л. вважає, що «присутність синонімів у термінологічних системах цілком оправдана, але в кількостях, які не перевищують функціонально необхідні й достатні розміри, тобто не більш як 50%» [27, с.128].

2.1.3. Антонімія

В українській термінології, як і в загальнолітературній мові, широко засвідчують антонімію, яка є одним з найголовніших виявів системних відношень. Антонімія – це тип семантичних відношень лексем, які відрізняються протилежним значенням.

1. Антоніми поділяють на певні класи залежно від типу встановленої протилежності:

- Градуальні антоніми, які виражають якісну протилежність: *активна гра – пасивна гра, сильний гравець – слабкий гравець*;
- Комплементарні антоніми, тобто, це слова, які позначають два доповнювані поняття, в яких заперечення одного дає значення іншого: *вдалий гол – невдалий гол, стрімкий напад – нестрімкий напад*;
- Векторні антоніми, які виражають протилежно спрямовану дію, ознаку або напрям: *гол – автогол, атака – захист, лідер – аутсайдер*;

- Координатні антоніми, які позначають дві протилежні точки певного часопростору: *центральна лінія – бічна лінія, правий кут – лівий кут*.

2. За структурою антоніми поділяють на слова і словосполучення. Слова поділяють на різнокореневі (*атака – захист, активна гра – пасивна гра*) та однокореневі (*виграти – програти, вдалий гол – невдалий гол*).

3. За стилістичним характером антоніми поділяють на загальномовні та контекстуальні. Загальномовні антоніми – антоніми, які виявляють своє протилежне значення поза контекстом: *перемога – поразка, атакувати – захищатись тощо*. Контекстуальні антоніми – слова, які виявляють своє значення лише у певному контексті: *забивати (м'яч) – пропускати (м'яч)*.

Явище антонімії в українській термінології вважають скоріше позитивним явищем, ніж негативним, оскільки воно свідчить про наявність системності, допомагає терміносистемам функціонувати та сприяє їх простоті. Природа матеріального та духовного зумовила відображення в мові протилежного, яке є цілком закономірним явищем [22, с. 115].

2.2. Тематичні групи гандбольних термінів

Вихідним терміном для гандбольної термінології є термін *гандбол* – з англійської *hand*, тобто рука та *ball*, тобто м'яч; командна спортивна гра з м'ячем на прямокутному майданчику, в якій кожна команда намагається якнайбільше разів закинути руками м'яч у ворота противника, інша назва – *ручний м'яч* [3, с.88].

В українській мові існують інші варіанти назви гандбол: *воротянка, руком'яч, м'ячогін*. В основу назви покладено різні ознаки гри: у першому терміні – це ворота, у другому – це рука і м'яч, у третьому – дія з м'ячем, тобто гнати м'яч. Усі ці назви не прижились, оскільки ними можна назвати й інші види спорту, в яких задіяні руки, наприклад волейбол, баскетбол тощо.

На підставі проведеного лексико-семантичного аналізу сучасної української гандбольної термінології проведеного нами виокремлюємо 4 тематичні групи українських термінів гандболу:

1. Терміни та терміносполуки, що стосуються осіб, які беруть участь у грі у гандбол.
2. Терміни та терміносполуки, що стосуються умов та обставин, у яких відбувається гра.
3. Терміни та терміносполуки, що стосуються дій гравців та інших осіб, пов'язаних з грою у гандбол.
4. Терміни та терміносполуки, що стосуються правил гри та їх виконання чи порушення.

2.2.1. Тематична група «Особи, які беруть участь у грі у гандбол»

Усіх учасників *гри* (наприклад, *учасники гри нагороджені грамотами та медалями Заставнінської районної федерації гандболу* (<https://handball.net.ua/ukr/u-zastavniy-vidbulas-tovariska-zustrich-komand-yunih-gandbolistiv/>, 12-09-2022, 15:41)) поділяємо на осіб, які грають у полі (*польові*) та осіб, які діють поза полем (*непольові*).

У гандбол грають дві гандбольні команди (наприклад, *Львівська «Галичанка» - одна з гандбольних українських команд, які з'явилися для участі в іноземних чемпіонатах* (<https://suspilne.media/280601-galicanka-vigrala-matc-u-chempionati-polsi-z-gandbolu-ce-persa-peremoga-ukrainskoi-komandi-v-inozemnomu-chempionati/>, 12-09-2022, 15:44)), кожна складається з 14 гравців. Одночасно на майданчику можуть грати не більше 7 осіб, решта є запасними.

Існують такі позиції гравців: *воротар, лінійний гравець, крайній гравець, півсередній гравець та центральний гравець*.

Воротар – єдиний гравець, який може торкатися м'яча, в межах своєї площі воріт (наприклад, *головний героєм став воротар Даніель Бац, який відбив п'ять пенальті* (sport.ua, 20-04-2020, 15:31).

Лінійний гравець – гравець, який повинен вміти виконувати «розгортання» в обидва боки (наприклад, *найрезультативнішим гравцем у складі польського клубу став ще один білоруський гравець - лінійний Артем Корольок* (sport.ua, 20-04-2020, 15:46).

Крайній гравець – гравець, який повинен володіти навичками індивідуального обігрування, умінням грати у «лінії», виконувати заслони (наприклад, *інший варіант доставки м'яча до крайніх атакуючих гравців - це вихід через напівфланг або через центральну вісь поля* (sport.ua, 20-04-2020, 15:48).

Півсередній гравець – гравець, який виконує кидки з опори, з прямої атаки та зі зворотнього пасу при відході назад після атаки (наприклад, *найкращим гравцем матчу був визнаний правий півсередній Павло Пачковський* (glavcom.ua, 20-04-2020, 15:51).

Центральний гравець – гравець, який грає в лінії і виконує кидки в нападі (наприклад, *існують такі позиції (амплуа) гравців в гандболі: воротар, крайні, центральний або розігруючий, півсередні, лінійний* (24tv.ua/sport, 20-04-2020, 15:55).

Крім головного складу у команді та основних гравців, тобто учасники стартового складу, грають також гандболісти, які виходять на майданчик з лави запасних, гравці, що замінюють інших – запасні.

Усі польові гравці повинні мати єдину ігрову форму. Гравець, який виконує функцію воротаря, повинен мати форму, яка відрізняється від кольору форми польових гравців та команди суперників.

Крім польових гравців, існують особи, які діють поза полем. За всю команду відповідає тренерський склад, який складається з головного тренера – особи, яка очолює тренерський склад, яка займається фізичною підготовкою гравців

(наприклад, команда «Одеса» розпочала свою роботу. **Головний тренер**, як і раніше, Михайло Щукін (<https://handball.net.ua/ukr/odesa-y-odeska-oblast-spodivayutsya-na-noviy-gandbolniy-sezon-i-gotuyutsya-do-nogo/>, 12-09-2022, 15:49) та **асистентів** головного тренера, які допомагають головному тренерові у його роботі з командою (наприклад, **асистент головного тренера** запорізького «МОТОРА» Ростислав Ланевич та гравець цієї ж команди Влад Паровінчак стали переможцями Суперкубка України з гандболу (<https://volynsport.in.ua/gandbol/luchany-u-skladi-zaporizkogo-motora-staly-volodaryamy-superkubka-ukrayiny>, 12-09-2022, 15:52).

За тим, щоб матч або змагання відбувались за правилами, щоб гравці нічого не порушували, стежить **суддівська бригада** або **арбітри** – судді, яких призначають на кожну гру, їм допомагає вся суддівська бригада, яка складається з **головного судді** або **головного арбітра** – людини, яка проводить змагання і відповідає за них, згідно з правилами та положенням про ГС керує суддівською бригадою (наприклад, Валентин Вакула є **головним арбітром** Федерації гандболу України та **головним тренером** жіночої збірної України з пляжного гандболу (<https://handball.net.ua/ukr/valentin-vakula-quot-vpevneniy-scho-ukrajina-zalishitsya-nezalezhnoyu-derzhavoyu-quot/>, 12-09-2022, 15:54) та учасниками змагань та **другого судді**. Кожен суддя застосовує такий прийом, як **жестикуляція** – спеціально розроблена система жестів, яка вказує на те, яке порушення гри допущено, як карається за це команда та у яку сторону призначений штрафний. Їм допомагають **секретар** (наприклад, генеральний **секретар** ФГУ Олександр Гладун прокоментував запрошення Міхаеля Біглера (<https://handball.net.ua/ukr/poglyanemo-na-nash-gandbol-pid-inshim-kutom-generalniy-sekretar-fgu-oleksandr-gladun-prokomentuvav-zaproshennya-mihaelya-biglera/>, 12-09-2022, 15:58) та **секундометрист**, які ведуть протокол матчу та слідкують за часом.

За матчем також спостерігають **організатор**, який відповідає за те, щоб гра відбулась вчасно (наприклад, **організатори** турніру дозаявили українську команду

та Рух Хожув (<https://sportarena.com/uk/more-sports/handball/gandbolistki-galichanki-z-peremogi-startuvali-u-polskij/>, 12-09-2022, 16:01), коментатор – тобто, журналіст, який коментує матч (наприклад, які перспективи у «Мотору» і гандболу України в цілому розповів спортивний **коментатор** Вадим Корженко (<http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=85104>, 12-09-2022, 16:03) та вболівальники, які розташовані на трибуні – споруда для глядачів на стадіоні з підвищеними рядами місць, які розташовані уступами вгору (наприклад, дякуємо **вболівальниками**, які вірили в нас і тим, хто не вірив, теж дякуємо (<https://tsn.ua/prosport/yuniorska-zbirna-ukrayini-z-gandbolu-stala-vicechampionom-yevropi-u-divizioni-b-2135308.html>, 12-09-2022, 16:05).

2.2.2. Тематична група «Організація поля»

Кожен матч або змагання між двома командами повинні відбуватися на облаштованому полі (наприклад, у нападі воротар виходить в **поле**, тому атакуюча команда має на одного гравця більше (<https://handball.net.ua/ukr/quot-ne-tilki-zberezhennya-ukrajinskogo-gandbolu-ale-y-mozhливист-perebuduvati-yogo-quot/>, 12-09-2022, 16:08) за певних умов та обставин.

Гра відбувається в закритому приміщенні на прямокутному майданчику розмір 40*20 м. Навколо майданчика має бути облаштована зона безпеки розміром не менше 1 м уздовж бокових ліній і не менше 2 м за лінією воріт. Кожне поле має власну *розмітку* – сукупність ліній і міток на ґрунті поля для позначення його меж. Лінії, які обмежують майданчик називають *боковими лініями*, лінії, які є у двох сторін воріт – *лицевими*.

По центру кожної лицьової лінії встановлені *ворота*. Вони повинні бути закріплені до підлоги по центру лицьової лінії. Верхні кути воріт у гандбольному товаристві називають «*дев'яткою*» (наприклад, *ключовим моментом стала «дев'ятка» в кінці* (https://www.newsgomel.by/news/vedomosti-sport/kapitan-gandbolnogo-kluba-gomel-tatyana-tsyribko-khochu-byt-soboy_48706.html, 12-09-2022,

16:13). Три поверхні воріт, які можна бачити збоку, повинні бути пофарбовані поперечними смугами в два кольори, зазвичай це білий і чорний. Цю територію також називають *штрафним майданчиком*.

Усередині кожного штрафного майданчика є *воротарський майданчик*. З точок на лінії воріт, розташованих на відстані 5,5 м від внутрішньої сторони кожного із стояків воріт, під прямим кутом до лінії воріт проводять два відрізки завдовжки 5,5 м. Кінці відрізків з'єднують лінією, паралельною до лінії воріт.

Біля воріт проведена *лінія обмеження воротаря* або *4 м лінія* - лінія, довжиною 15 см, яка проведена паралельно до центру воріт на відстані 4м.

На відстані 3 м від зовнішньої межі лінії площі воріт паралельно їй проводять *9-метрову лінію* – лінію, яка проведена на ігровому майданчику на відстані 3 м паралельно до площі воріт для виконання вільних кидків.

Напроти лінії воріт, паралельно їй, на відстані 7 м по центру воріт проведена *7-метрова лінія* – лінія, завдовжки 1 м, проведена паралельно до центру воріт на відстані 7 м для виконання штрафних кидків (наприклад, *Дорошук в атаці отримав 7-метровий* (sport.ua, 20-04-2020, 20:13)).

Середини бічних ліній з'єднані *центральною лінією* (наприклад, *тільки після пропущеного гола почали робити спроби хоча б перетнути центральну лінію поля* (sport.ua, 20-04-2020, 20:15)).

Предметом для гри у гандбол є *м'яч* (наприклад, *за перші 10 хвилин другого тайму Хорватія не закинула жодного м'яча, Україна – п'ять* (<https://suspilne.media/170104-ukraina-zdobula-nadvolovu-peremogu-na-starti-vidboru-na-evro-2022-z-gandbolu-sered-zinok/>), 12-09-2022, 16:19), виготовлений зі шкіри або синтетичного матеріалу. Він повинен мати округлу форму та не бути слизьким, щоб не вилітати з рук. Окружність гандбольного м'яча залежно від статі та віку гравців може бути різною. Для команд хлопчиків та дівчат віком від 8 до 12 років окружність м'яча повинна бути 50-52 см, для гравців віком від 12 до 16 років – 54-56 см, окружність м'яча 58-60 см для чоловічих команд старших за 16 років.

Також на майданчику розташоване різне обладнання, яким користуються гравці, судді та тренери. До цього обладнання належать лавки, на яких розташована команда, стіл секретаря, *табло* (наприклад, *перший тайм вже перетнув екватор, а ігрове **табло** показувало вкрай маленьку результативність – 3:6* (<http://mksport.com.ua/handbol-superliha-realno-mykolaivska-sensatsiia/>, 12-09-2022, 16:21), на якому показують результат матчу, різні таблиці, які використовують для заміни гравця або оголошення тайм-ауту та свисток, за допомогою якого суддя оголошує свої рішення гравцям.

2.2.3. Тематична група «Дії гравців чи інших осіб, пов'язаних з грою у гандбол»

Технічна підготовка гандболіста чи гандболістки спрямована на оволодіння певною кількістю прийомів, які служать засобом ведення гри.

Усі прийоми, які використовують гравці виконують кількома способами і мають три *фази* (наприклад, *весь чемпіонат можна розділити на 3 фази* (<https://handball.net.ua/ukr/vadim-brazhnik-ukrajina-mozhe-pishatisya-svoeyu-moloddyu/>, 12-09-2022, 16:24): *підготовча фаза* – комплекс дій, які забезпечують прийняття вигідного положення для виконання прийому; *основна фаза* – комплекс дій під час виконання основного прийому; *заклучна фаза* – комплекс дій, спрямовані на підготовку гравця до подальших дій.

Участь у грі зобов'язує гандболіста бути у повній готовності до переміщення. Ця готовність залежить від *амплуа* гравця (наприклад, *другий етап відбору – визначення перспективності та диференціація спортсменів за амплуа* (<https://handball.net.ua/ukr/spodivaemos-rozpochati-chempionat-u-zhovtni-vice-prezident-fgu-pro-noviy-sezon-ta-noviy-pidhid-u-vidbori-molodi-do-zanyat-gandbolom/>, 12-09-2022, 16:25), тобто розташування на полі та від *стійки* – положення гравця, яке визначається ігровою ситуацією.

Усі дії гравців можна поділити на дві головні групи: дії з м'ячем та дії без м'яча. Дії з м'ячем можна поділити на кілька груп.

Першою групою є дії, які стосуються *передачі* – основний прийом, який забезпечує взаємодію гравців під час гри.

Розрізняють *відкриті та приховані передачі*. *Відкрита передача* – передача, при якій підготовчі дії відповідають напрямку передачі, *прихована передача* – передача, при яких напрям польоту м'яча не відповідає підготовчим відкрито демонстрованим суперниками діям. Також є *передача м'яча поштовхом* – передача, при якій гравець випрямляє зігнуту руку і відштовхує від себе м'яч у потрібному напрямку та *передача м'яча хльостом* – передача, при якій гравець починаючи розганяти м'яч, спочатку виводить плече вперед, а потім передпліччя та долоню, виконуючи хльостоподібний рух рукою.

Наступною дією, яку виконують гравці є *дриблінг* – ведення м'яча (наприклад, Анна багато пасувала та показала чудовий **дриблінг** (sport-express.ru, 20-04-2020, 20:46)). Гравець, який застосовує цей прийом є *дриблером*. Виокремлюють *багатоударне ведення* – дія, яка здійснюється послідовними поштовхами м'яча пальцями однієї руки та *одноударне ведення* – ведення, при якому гравець може зробити три кроки та ударити м'яч об майданчик, піймати відбитий м'яч, знову зробити три кроки і кинути у ворота. Також ця дія інколи може супроводжуватись *вибиванням м'яча* – прийом, за допомогою якого захисник перериває ведення м'яча, або кидок по воротах (наприклад, у першому голі він грубо помилився, коли почав **вибивати м'яч** (sport.ua, 20-04-2020, 20:44)).

Головною дією є *атака* – дія гравця, із метою опинитися з м'ячем ближче до воріт суперників і спробувати закинути м'яч (наприклад, у першій же **атаці** лінійний суперник зарядив мене ззаду з кулака (xsport.ua/handball, 21-04-2020, 18:11)).

Наступною дією є *кидок* – дія, яка завершується взяттям воріт противника (наприклад, найкращим снайпером матчу у складі українців був Артем Козакевич,

на рахунку якого 4 точні **кидки** (radiosvoboda.org, 20-04-2020, 20:50). Розрізняють початковий кидок – як спосіб початку гри та вільний кидок – кидок, призначений при порушенні правил, а також як спосіб відновлення гри після її зупинки. Зазвичай цей прийом застосовується після того, коли м'яч в *ауті* – виліт за межі поля (наприклад, захисник відправився викидати *аут*, але по дорозі відкинув найближчого до себе м'яча, щоб трохи потягнути час (<https://sport.ua/uk/news/532652-bolboy-iz-amsterdama-zhestko-nakazal-igroka-romy-za-zaderzhku-vremeni>, 12-09-2022, 16:33)).

Виокремлюють кидок *поштовхом* – спосіб, який дозволяє створити навісну траєкторію польоту м'яча, проштовхнути його повз воротаря, що наблизився; кидок *ударом* – спосіб, який застосовують тоді, коли м'яч неможливо впіймати; кидок *у стрибку* – кидок, який застосовується в тих випадках, коли необхідно швидко звільнитися від опіки захисника, посилаючи м'яч над руками, збільшити кут кидка стосовно воріт; кидок *у падінні* – кидок, який застосовують для миттєвого відходу від захисника, що перебуває в безпосередній близькості від нападника. Щоб цей прийом був результативним, важливу роль відіграють *замах* – відведення руки з м'ячем для майбутнього розгону м'яча, *стрибок* – дія, яка застосовується при блокуванні м'яча та *розбіг* – біг зі швидкістю, що поступово збільшується.

Останньою не менш важливою дією є *ловля* – прийом, за допомогою якого гравець двома або однією рукою оволодіває м'ячем, що летить (наприклад, *гра зводилася до нерегламентованого перекидання і ловлі м'яча в змішаних групах* (sports.ru, 20-04-2020, 20:49)).

Головною дією, яку виконує воротар, щоб суперники не змогли забити гол, є *затримка м'яча* – прийом, за допомогою якого воротар заступає шлях м'ячу, що летить у ворота.

Основною дією гравців без м'яча є *напад* – основна дія гравця під час гри. (Наприклад, *ми грали від захисту і стали найкращою командою турніру в цьому*

компоненті. Це іноді давало нам право на помилку в *нападі*. (sports.ru, 21-04-2020, 17:46). Виділяють *позиційний напад* – вид дій гравця проти організованої системи захисту, при цьому гравці, які атакують, займають місця вздовж зони воротаря та *стрімкий напад* – вид дій гравця проти організованого захисту, при цьому здійснюються швидке переміщення до воріт суперника одного, кількох чи всіх гравців. Інколи гравці застосовують *небезпечний напад*, який фактично не прагне безпосередньо заволодіти м'ячем, у наслідок яких виникає небезпека нанесення травм суперникові.

Також до основних дій гравців без м'яча відносять прийом *захисту* (наприклад, *думаю вони обов'язково підвищать рівень гри в захисті* (https://xsport.ua/ua/handball_s/news/trener-zbirnoyi-frantsiyi-chesno-kazhuchy-ukrayintsi-ne-povynni-stvoryty-nam-zanadto-bagato-problem_7369972/, 12-09-2022, 16:36). Виокремлюють *зонний захист* – вид командних дій, при яких кожен захисник виконує визначені функції в системі переміщень гравців, *змішаний захист* – вид командних дій, при яких частина гравців здійснює функцію захисту, а частина опікує нападників та *особистий захист* – вид командних дій, при яких кожен захисник опікує одного нападника.

Усі *тактичні дії* поділяють на *індивідуальні* – самостійні дії гравця, спрямовані на виконання покладених перед командою тактичних завдань, що він здійснює самостійно та *командні* – взаємодія всіх гравців команди, спрямованих на виконання загальнокомандного завдання. В цьому випадку важливу роль відіграє *тактика гри* – сукупність групових дій гравців у нападі і захисті, спрямованих на розв'язання двох завдань: закинути м'яч у ворота суперника і забезпечити захист власних воріт, оскільки від цього залежить чи отримає команда перемогу (наприклад, *перевага використання гри «7 на 6» часто перетворювалася на недолік, оскільки команди, які використовували цю тактику, пропускали багато голів* (<https://handball.net.ua/ukr/analiz-cholovichogo-evro-2022-perevaga-pravih-pivserednih-ta-efektivnist-atak-v-zalezhnosti-vid-poziciji/>, 12-09-2022, 16:39). У

грі також застосовують *комбінації* – поєднання узгоджених дій кількох гравців для досягнення певної мети (наприклад, гол «Мотора» після ефектної *комбінації* визнали найкращим у турі гандбольної Ліги Чемпіонів (<https://suspilne.media/182283-gol-motora-pisla-efektnoi-kombinacii-viznali-najkrasim-u-turi-gandbolnoi-ligi-ceptioniv-video/>, 12-09-2022, 16:40).

До *індивідуальних дій* в нападі належать відволікаючі дії, звільнення від опіки суперника та заслони.

Обхідні дії використовують для того, щоб відвернути увагу суперника, ввести його в обман і створити передумови для ефективних подальших дій.

Головним прийомом, який застосовують під час маневрування є *фінти* (*оманні рухи*) (наприклад, перед **фінтом** мене завжди вчили «настрибувати», що дозволяє маневрувати й обходити суперника (<https://umoloda.kyiv.ua/number/945/118/34385>, 12-09-2022, 16:45)). Розрізняють *фінт кидком* – дія, яку застосовує для виведення захисника зі стійки готовності, *фінт передачею* – дія, яку застосовують для того, щоб відволікти увагу захисника від партнера, з яким нападник хоче взаємодіяти та *фінт переміщенням* – дія, яку застосовує форвард, щоб звільнитися від опіки захисника.

Наступною дією є *звільнення, переміщення або ухилення* – індивідуальна тактична дія, за допомогою якої нападник звільняється від опіки суперника і займає вигідну позицію для подальшого ведення гри та *заслони* – дії гандболіста, що стає на шляху руху противника, який щільно опікає свого партнера, тим самим допомагаючи партнерові звільнитися від опіки і завершити тактичну комбінацію (наприклад, не свиснули неправильний **заслін** хорватам (pressball.by, 21-04-2020, 17:31)).

Виділяють чотири види заслонів: *заслін з відходом* – взаємодія, при якій гравець робить прихований відхід для одержання м'яча; *заслін із супроводом* – взаємодія, при якій гравець рухається певний час разом із опікуном, заслоняє від нього партнера з м'ячем; *зовнішній заслін* – взаємодія, при якій гравець перебуває

поза лінією атаки; *внутрішній заслін* – дія, при якій гравець перебуває між партнером і опікуном на лінії атаки партнера.

Групова тактика об'єднує прийоми, які виконують кілька гравців. До них належать:

паралельні дії – вид групових дій нападу, при яких шляхи руху нападаючих при атаці не перетинаються;

перехресні дії – вид групових дій, при яких напрямки рухів партнерів перетинаються при атаці;

внутрішні дії – дії, при яких нападник з м'ячем змушує захисника зробити вихід від 6-метрової лінії, звільняючи простір для дії поблизу зони воротаря;

перехоплення – групові дії, які дозволяють команді одержати м'яч згідно з правилами (наприклад, *проте австрійцям вдалося **перехопити** м'яч та виграти перший тайм* (<https://sportarena.com/uk/more-sports/handball/zbirna-ukrayini-u-18-z-gandbolu-stala-vitse-chempionom/>, 12-09-2022);

переключення – вид групових дій, при яких захисники міняються своїми підопічними;

підстрахування – вид групових дій, при яких кожен захисник постійно готовий допомогти своєму партнеру, переключаючись на нападаючого, що вийшов з-під опіки (наприклад, *не знаєш, чи побіжить партнерка у відрив, чи **підстрахує** тебе в захисті* (<https://umoloda.kyiv.ua/number/1319/118/46573>, 12-09-2022, 16:50);

позиційний напад – вид командних дій проти організованої системи захисту;

прослизання – вид групових дій, які дозволяють захисникам уникати заслонів і зіткнень між собою при опіці.

Наступним важливим прийомом є *блокування* – прийом, за допомогою якого захисник заступає шлях м'ячу до своїх воріт (наприклад, *дозволяється **блокувати** суперника корпусом* (24tv.ua/sport, 21-04-2020, 17:36).

Також до головних дій гравців без м'яча належить *опіка* – дії захисника, спрямовані на те, щоб перешкодити опікуваному вибрати зручну позицію для перехоплення м'яча. Розрізняють *щільну опіку* – дію, спрямовану на те, щоб перешкодити опікуваному одержати м'яч (наприклад, *щільна опіка вимагала швидкості прийняття рішень і досить багато фізичних сил.* (vpravda.ru, 21-04-2020, 17:58) та *нещільну опіку* – дію, спрямовану на те, щоб перешкодити нападаючому вибрати зручну позицію для атаки воріт.

Також при цьому прийомі гравці часто використовують *зупинки* – дії гандболіста з метою звільнення від суперника та створення можливості партнеру для взяття воріт (наприклад, *цей вид спорту складається із зупинок та переміщень* (https://zaxid.net/maysterklas_iz_gandbolu_vid_galichanki_n76552, 12-09-2022, 16:52).

2.2.4. Тематична група «Правила гри та їх виконання чи порушення»

Матч складається з двох таймів по 30 хвилин з 15-хвилинною перервою. Після перерви команди міняються сторонами майданчика. У разі необхідності виявлення переможця може бути призначено додатковий час. Інколи це слугує *форою* слабшому супернику, тобто перевагою (наприклад, *другий дивізіон за своєю силою та потенціалом може дати фору* більшій частині європейських чемпіонатів (<https://sport.ua/uk/news/593608-gosti-na-tselyi-sezon-novye-realii-ukrainskih-klubov>, 12-09-2022, 16:57).

Регламент змагань може передбачати серію *штрафних кидків* – кидок, який виконується з обов'язковою опорою до випуску м'яча (наприклад, *особливо старалася Яна Готра, яка реалізувала кілька своїх нагод та закинула семиметрові штрафні кидки* (uzhgorod.net.ua, 21-04-2020, 18:50) безпосередньо після закінчення основного часу.

Кожна команда має право один раз упродовж тайму взяти *тайм-аут* – однохвилинна перерва, яку може взяти команда, що володіє м'ячем (наприклад, *на*

57 хвилині **тайм-аут** взяв штаб Бебешко (sport.ua, 21-04-2020, 18:48). Також перерву в грі надають у таких випадках: *прогресивне покарання гравця, порушення правил заміни чи призначення семиметрового кидка.*

Головними правилами, яких гравці повинні дотримуватись є *правило 3 кроків* – гравець має право зробити з м'ячем не більше 3 кроків, після чого повинен передати м'яч іншому гравцеві, кинути його у ворота або ударити у підлогу (наприклад, *зменшення розмірів м'яча, уведення **правила «трих кроків»** значно сприяло підвищенню темпу матчів* (sports.ru, 21-04-2020, 18:42) та *правило 3 секунд* – гравець може утримувати м'яч не більше 3 секунд (наприклад, *зменшення розмірів м'яча, уведення **правила «трих секунд»** значно сприяло підвищенню темпу матчів* (sports.ru, 21-04-2020, 18:44).

Гол зараховують, якщо м'яч повністю перетнув лінію воріт, а команда, що атакує не порушила правил (наприклад, *наші гандболісти з перевагою в один гол завершили дуже важливу гру з Фарерами* (<https://glavcom.ua/tags/gandbol.html>, 12-09-2022, 16:59). Матч виграє команда, яка закинула більше м'ячів, ніж суперник.

Нічию допускають, але щоб виявити переможця гри може бути призначений додатковий час, а у разі потреби серія 7-метрових кидків (наприклад, *«Галичанка» провела 7 матчів: 6 перемог і 1 нічия* (varta1.com.ua, 21-04-2020, 18:54). *Автогол* – м'яч, забитий гравцем у свої ворота (наприклад, *на 21 хвилині він забив автогол* (sovsport.ru, 21-04-2020, 18:34) також зараховують.

Гандбол – контактний вид спорту, тому правила обумовлюють допустимі межі боротьби. Учасникам заборонено вибивати м'яч з рук, блокувати або відштовхувати суперника. Через *підбурювання* та використання *провокацій* гравця вилучають з поля.

За *порушення правил, недисципліноване поведження, а саме грубе поведження* – серйозний вияв недисциплінованої агресивної дії стосовно суперника, коли не ведуть безпосередню боротьбу за м'яч, ведення *грубої гри* – навмисні дії стосовно суперника з використанням заборонених прийомів нападу,

за які команду карають штрафним, гравцям призначають *покарання* – попередження, що супроводжується пред’явленням *жовтої картки*; видалення на дві хвилини. Якщо гравець порушив правила та отримав кілька попереджень, його чекає *червона картка* та *відсторонення* – заборона гандболістові брати участь у офіційних змаганнях або заборона офіційній особі виконувати службові обов’язки на певну кількість матчів або певний термін (наприклад, *гандболістки відсторонені* від змагань на 20 місяців, їхні результати – срібло на ЧС-2017 – анульовані (glavcom.ua, 21-04-2020, 18:38). До порушень правил належать: *недотримання дистанції, затягування часу гри, ведення небезпечної та пасивної гри, симуляція* тощо.

Також гравців вилучають за використання *допінгу* – застосування заборонених міжнародними і державними спортивними організаціями фармакологічних препаратів з метою підвищення неприродним шляхом фізичних показників (наприклад, у *російських гандболісток* за *допінг* відібрали медалі чемпіонату Європи (glavcom.ua, 21-04-2020, 18:40). Аби виявити застосування цих речовин проводять певну систему заходів, яка називається *допінг-контроль* (наприклад, у 3 *російських гандболісток* на молодіжному ЧС *допінг-контроль* показав наявність мельдонію (https://lb.ua/sport/2017/09/09/376044_dopingprobah_treh_rossiyskih.html, 12-09-2022, 17:04).

Висновки до 2-го розділу

У термінологічній лексиці галузі гандболу наявні ті ж самі лексико-семантичні явища, які відбуваються у лексиці загальнолітературної мови. До цих процесів належить гіперо-гіпонімія, синонімія та антонімія. Це питання є дискусійним, оскільки мовознавці досі не дійшли до єдиної думки, а саме, чи потрібно вважати ці процеси недоліками української термінології [22, с. 96].

Українська гандбольна термінологія є чітко структурованою логічною системою. Вихідним терміном є термін *гандбол* – «командна спортивна гра з м'ячем на прямокутному майданчику, в якій кожна команда намагається якнайбільше разів закинути руками м'яч у ворота противника, інша назва – ручний м'яч» [3, с.88].

На підставі лексико-семантичного аналізу гандбольної термінології проведеного нами виокремлюємо чотири тематичних групи українських термінів гандболу:

- 1) терміни та терміносполуки, що стосуються осіб, які беруть участь у грі у гандбол;
- 2) терміни та терміносполуки, що стосуються умов та обставин, у яких відбувається гра;
- 3) терміни та терміносполуки, що стосуються дій гравців та інших осіб, пов'язаних з грою у гандбол;
- 4) терміни та терміносполуки, що стосуються правил гри та їх виконання чи порушення.

У межах кожної з тематичних груп виокремлено також підгрупи, завдяки яким система є чітко структурованою.

Установлено, що до гандбольної термінології належать одноклексмні теорміноодиниці і терміни-словосполучення. Полілексмні терміни, порівняно з одноклексмними, більшою мірою деталізують поняття.

РОЗДІЛ 3

ПОХОДЖЕННЯ ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ

3.1. Походження української спортивної термінології

3.1.1. Співіснування питомих та запозичених термінів

Спортивна термінологія як система термінів активно розвивається і збагачується новими лексичними одиницями. Поповнення спортивної терміносистеми відбувається за рахунок власного мовного потенціалу, тобто використання питомого слова або використання запозиченого терміна. Таким чином, з погляду походження спортивні терміни поділяємо на корінні (питомі) та запозичені (іншомовні) слова.

Сьогодні питома лексика становить 60 % усього словникового складу української мови. До неї належать слова, успадковані з праслов'янського періоду та власне українські лексеми.

Найдавніший шар питомих термінів складають слова, успадковані з праслов'янського періоду. Такі лексеми характерні тим, що вони відсутні у неслов'янських мовах. Наприклад, *воротар* (від прасл. *vorta) – «член спортивної команди, який захищає ворота» [8, Т.1, с. 741], *забити* (від праслов. *biti) – «ввести в чужі ворота м'яч або шайбу» [8, Т. 3, с. 18] тощо.

До другої групи питомої лексики відносимо власне українські слова. Наприклад, *переможець* – «той, хто переміг, здобув перемогу» [8, Т. 6, с. 231], *майданчик* – «місце для будівництва, занять спортом і т. ін.» [8, Т. 4, с. 598].

У словниковому складі кожної мови наявні іншомовні слова. Українська мова також не є винятком. Деякі науковці вважають, що запозичення – це явище, яке засмічує літературну мову (О. О. Реформатський [32], А. В. Суперанська [43]), а інші мовознавці навпаки вважають, що запозичення є продуктивним способом поповнення лексичного складу (Л. Л. Кутіна [16]).

Основними причинами включення нових лексем до української спортивної термінології є:

- необхідність появи слова для позначення нових предметів та явищ;
- низька частотність використання власне українських термінів;
- мовна економія;
- сприйняття запозиченої лексики як сучаснішої.

Найчастіше спортивні терміни походять з англійської мови: *аутсайдер* – «спортсмени, спортивна команда, які у змаганні посіли одне з останніх місць» [7, с. 66], *дербі* – «матч між командами, які є постійними суперниками» [37, с. 212].

З французької мови запозичено такі лексеми: *амплуа* – «роль спортсмена на полі» [5, с. 33], *жестикуляція* – «система жестів, яку використовує суддя, щоб пояснити гравцям, яке порушення гри допущено, як карається за це команда, у яку сторону призначений штрафний» [10, с. 38].

З італійської мови запозичено такі лексичні одиниці: *фінал* (від італ. *finale*) – «закінчення, завершення якоїсь справи, події, явища; кінець» [8, Т. 10, с. 598], *фінт* (від італ. *finta*) – «обманний рух, удаваний випад» [5, с. 616].

З німецької мови запозичено термін *бомбардир* – «найрезультативніший гравець, який забив найбільше голів у ворота противника» [3, с. 179].

Частину іншомовних слів складають слова, запозичені з грецької мови, наприклад: *техніка* – «сукупність прийомів, застосовуваних спортсменом» [8, Т. 10, с. 104], *фаза* – «комплекс рушійних дій, що забезпечує виконання основного прийому» [7, с. 113].

Також серед запозичень розрізняють засвоєні слова, які з'явилися у мові давно і змінилися відповідно до її стандартів: *гандбол* (англ. *Handball*), *футбол* (англ. *Football*). Слова, які проникли в мову відносно недавно і досі містять чужомовні ознаки називають чужими (*плеймейкер*, *стопер* тощо).

3.1.2. Інтернаціоналізми у складі спортивної термінології

Особливу групу лексем-термінів становлять інтернаціоналізми. Під лексичними інтернаціоналізмами у спортивній термінології ми розуміємо лексичні

одиниці, які поширені не менше ніж у трьох мовах, що належать до різних груп та сімей і передають одні й ті ж самі поняття. Сьогодні інтернаціональні слова і терміни складають значний шар лексики у кожній розвиненій мові.

Аналіз спортивних термінів в українській мові показав, що саме назви видів спорту, змагань є найбільш інтернаціоналізованим прошарком спортивної лексики. Також було виявлено велику кількість англословних запозичень, переважно в назвах нових видів спортивної діяльності і наявність в українській мові аутентичних термінів (традиційних видів спорту).

Основними причинами домінування інтернаціональних слів у спортивній термінології є:

- 1) назва виду спорту – це те, що часто використовують у засобах масової інформації і це дає можливість бути впізнаним у міжнародному просторі;
- 2) необхідність номінації певних предметів чи явищ, які ще не існують у мові перекладу;
- 3) мовна економія;
- 4) лояльне відношення до запозичень.

Основні способи збагачення спортивної термінології інтернаціональними словами:

- 1) запозичення з іноземної мови, яке здійснюють з певної мови прямо або за допомогою інших мов. Більшість запозичень в українській мові складають так звані європеїзми, утворені з латинських або грецьких морфем (*дистанція* – «ділянка між стартом і фінішем у змаганнях з бігу, перегонах, плаванні тощо» [5, с. 174]);
- 2) калькування, тобто утворення нової лексеми, шляхом поморфемного перекладу іншомовного елемента (*central forward* – центрфорвард, *tactical foul* – тактичний фол);
- 3) семантичне словотворення, використання вже наявного слова для позначення нового поняття (*бомбардир*, *симуляція* тощо);

4) словотворення від іноземних основ, яке полягає у приєднанні українських суфіксів до основ іншомовного походження (*пресингування, гандболіст, фоління*);

5) уживання у процесі словотворення одночасно основоскладання і суфіксації. Однак таким способом утворюють нові слова з інтернаціональними суфіксами тільки в рідкісних випадках (*секундометрист*).

Процес переходу іншомовної лексики до словникового запасу української спортивної термінології зумовлено внутрішніми тенденціями розвитку мови:

1. У запозиченій мові відсутнє відповідне слово на позначення нового предмету чи поняття. Цей фактор є основним у спортивній термінології. Нові іншомовні слова можуть сприйматися як екзотизми. Однак з часом за певних обставин вони перетворюються у слова, що відтворюють реалії, якими довгий час живуть носії мови. Наприклад, слово *football* сприймалось як екзотизм у нашій країні через невідомість цієї гри. Сьогодні мовці не сприймають це слово як іншомовну одиницю, оскільки футбол вже довгий час є невід'ємною частиною нашого життя.

2. Використання цілого запозиченого слова замість кількох компонентів словникової конструкції. Ця тенденція характерна послуговуванням в українській мові англо-американізмів. Англійська мова володіє великою кількістю односкладних слів, що використовують з ціллю мовної економії (укр. *аут* (англ. *out*) – «вихід м'яча за межі поля»).

3. Усунення полісемії похідного слова, спрощення його змістовної структури (англ. *goal* – «1. те, що сподіваються досягнути в майбутньому; 2. дія, коли м'яч залітає у ворота» [5, с. 138]. Укр. *гол* – «очко, яке отримує команда, загнавши м'яч у ворота»).

4. Потреба уточнити чи деталізувати відповідне поняття з метою розмежування та закріплення його за різними визначеннями.

5. Експресивність, емоційність, яка веде до появи іншомовних стилістичних синонімів. Запозичення одиниць іноземної мови спричинено необхідністю виразити певні нюанси змісту (*гандбол – ручний м'яч, форвард – нападник*).

3.2. Аналіз гандбольної термінології за походженням

З погляду походження вживану в сучасній українській літературній мові гандбольну лексику поділяють на дві групи – питому та запозичену. Унаслідок семантичних змін подані загальнонаукові терміни набули ширшого значення і перейшли до розряду **українських гандбольних термінів**. Тому якщо такі зміни є, подаємо два значення.

Серед питомих термінів виокремлюємо лексеми, які мають **праслов'янське походження**. До них належать:

ведення (від праслов. *vědti) – 1) «дія за значенням вести; спрямовувати рух кого-небудь, допомагати або примушувати йти» [8, Т. 1, с. 315]. 2) «поштовхи м'яча пальцями однієї руки об поверхню майданчика»; [10, с. 36];

вихід (від праслов. *xodъ) – 1) «рух звідки-небудь назовні, за межі чогось» [8, Т. 1, с. 527]. 2) «ігровий момент, у якому гравець проводить кидок із ближньої відстані без перешкод» [10, с. 37];

виховання (запозичення з польської мови; п. wychować, як і ч. vychovati, слц. vychovať, є похідним від chować (ч. chovati) «ховати; вирощувати») – 1) «дія за значенням вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту і т. ін.» [8, Т. 1, с. 529]. 2) «спеціально організований процес всебічного розвитку фізичних і морально вольових здібностей, формування і розвитку життєво важливих рухових навичок і умінь людини» [9, с.27];

відсторонення (від праслов. *storna «сторона», пов'язане чергуванням кореневих голосних з основою ster-/stър-) – 1) «дія за значенням, соваючи, переміщати що-небудь в інше» [8, Т. 1, с. 642]. 2) «заборона гандболістові брати

участь в офіційних змаганнях або заборона офіційній особі виконувати службові обов'язки на певну кількість матчів або певний термін» [9, с.5];

ворота (від праслов. *vorta) – 1) «проїзд або прохід в огорожі між будівлями тощо, а також ворітниць, що його закривають; брама» [8, Т. 1, с. 741]. 2) «точно визначена частина поля спортивної команди, яку вона захищає, граючи у футбол і т. ін. з іншою командою» [8, Т. 1, с. 741];

воротар (від праслов. *vorta) – 1) «сторож біля воріт» [8, Т. 1, с. 741]. 2) «член спортивної команди, який захищає ворота» [8, Т.1, с. 741];

гра (від праслов. *jъgrati < *ъgrati) – «дія за значенням грати, гратися; забава» [8, Т. 2, с. 150];

гравець (від праслов. *jъgrati < *ъgrati) – 1) «учасник гри» [8, Т. 2, с. 152]. 2) «у спорті гравець, який показав найбільшу продуктивність у матчі» [6, с.100];

«*дев'ятка*» (від праслов. *devęť, утворене від порядкового *devęť «дев'ятий») – «один із верхніх кутів воріт» [6, с.141];

дія (від праслов. *dějati – діяти) – «робота, діяльність, здійснення чого-небудь» [8, Т. 2, с. 311];

забити (від праслов. *biti) – 1) «б'ючи по якомусь предмету, вганяти, заглиблювати в що-небудь; вбивати» [8, Т. 3, с. 18]. 2) «ввести в чужі ворота м'яч або шайбу» [8, Т. 3, с. 18];

замах (від праслов. *mahati) – 1) «спроба насильно відібрати що-небудь, незаконним шляхом привласнити, захопити щось, позбавити чогось» [8, Т. 3, с. 203]. 2) «відведення руки з м'ячем для майбутнього розгону м'яча» [9, с. 40];

заслін (від праслов. *slonīti) – 1) «те, що служить прикриттям, захищає від чого-небудь» [8, Т. 3, с. 314]. 2) «дії гандболіста, що стає на шляху руху противника, який щільно опікає партнера, тим самим допомагаючи партнерові звільнитися від опіки» [7, с. 121];

затримка (від праслов. *trimati «держати») – 1) «дія за значенням залишати, утримувати кого-, що-небудь на якийсь час у певному місці, положенні» [8, Т. 3, с.

359]. 2) «прийом, за допомогою якого воротар заступає шлях м'яча, що летить у ворота» [6, с.125];

затягування (від праслов. *tęgnōti «тс.») – 1) «дія за значенням, тягнути, посуваючи кого-, що-небудь, поміщати кудись» [8, Т. 3, с. 369]. 2) «форма вияву недисциплінованого, неспортивного поведіння, навмисні дії гравця з метою необґрунтованого подовження паузи після зупинки у грі до її поновлення» [9, с.10];

захист (похідні утворення від кореня хист (*хисмј-), що є, можливо, розширеним варіантом давнішнього хис-) – 1) «дія за значенням захищати; заступництво, охорона, підтримка» [8, Т. 3, с. 379]. 2) «дія, яку виконують гравці, щоб захистити ділянку ігрового поля» [7, с. 93];

звільнення (від праслов. *volja) – 1) «дія за значенням звільнити; випускати кого-небудь з-під арешту, з в'язниці і т. ін.; давати волю» [8, Т. 3, с. 482]. 2) «індивідуальна тактична дія, за допомогою якої нападаючий звільняється від опіки суперника і займає вигідну позицію для подальшого ведення гри» [9, с. 57];

змагання (від праслов. *sъmagati «долати», *vъzagati) – 1) «намагання перевершити, перемогти когось у чому-небудь, домагаючись кращих, ніж у когось, результатів, показників» [8, Т. 3, с. 609]. 2) «своєрідний підсумок тренувальної, виховної та організаційної роботи тренера і колективу» [6, с.101];

зупинка (характерні головним чином для української мови похідні утворення від праслов. *ręti, *ръно «п'ясти, пну», які розвинулись, очевидно, на ґрунті префіксальної похідної форми *zapinati «запинати, затягувати (дорогу) якимись перепонами») – 1) «припинення руху кого-, чого-небудь» [8, Т. 3, с. 730]. 2) «дії гандболіста з метою або звільнитися від опіки суперника, створюючи сприятливу можливість партнеру для взяття воріт, або ефективно продовження гри» [10, с. 38];

ловля (від праслов. *lovъ) – 1) «те саме, що лови - полювання на звіра, птахів, рибу тощо» [8, Т. 4, с. 537]. 2) «прийом, за допомогою якого гравець двома або однією рукою оволодіває м'ячем, що летить» [10, с. 39];

м'яч (від праслов. *męśь, пов'язане з męкъ «м'який») - «суцільна або порожня всередині куля з пружного матеріалу, що відскакує, вдаряючись об тверду поверхню» [8, Т. 3, с. 549];

напад (від праслов. *pasti - *padti, *padati) – «дія за значенням напасти; момент загострення, посилення чого-небудь» [8, Т. 5, с. 136];

нападник (від праслов. *pasti, *padati) – 1) «той, хто нападає з метою агресії, пограбування, поневолення; загарбник» [8, Т. 5, с. 137]. 2) «гравець, який на полі розташований найближче до воріт суперника» [8, Т. 5, с. 137];

оборона (від праслов. *borti) – 1) «дія за значенням обороняти; захищати, боронити кого-небудь від нападу, замаху, удару і т. ін» [8, Т. 5, с. 552]. 2) «дії, спрямовані на захист і відведення небезпеки від свої воріт» [8, Т. 5, с. 550];

опіка (від пол. opieka) – 1) «піклування про кого-, що-небудь, догляд за кимось» [8, Т. 5, с. 712]. 2) «дія, спрямована на те, щоб перешкодити опікуваному одержати м'яч» [9, с. 62];

передача (від праслов. *dāti – давати) – 1) «дія за значенням передавати; віддавати, подавати, вручати кому-небудь те, що тримають у руках або беруть у руки» [8, Т. 6, с. 161]. 2) «основний прийом, який забезпечує взаємодію гравців під час гри» [10, с. 40];

підбурювання (від праслов. *pu, *po, очевидно, того самого походження, що й *po «але; тільки» (іє.*nū), можливо, назва зумовлена буруватим кольором забарвлення птаха або пов'язана з підбурювати «підбивати, спонукати») – 1) «спонукання, заклик до дій зі шкідливими, небезпечними наслідками або до непорядних, злочинних дій» [8, Т. 6, с. 401]. 2) «спонукання, заклик до дій зі шкідливими, небезпечними наслідками або до непорядних, злочинних дій» [9, с.17];

підстрахування (запозичення з російської мови; р. страховать «страхувати» (з 1822), страхование «страхування» (з 1773), страховщик «страхувач», страховой «страховий» (з 1782) пов'язані зі страх «страх, стан тривоги, неспокою») – 1) «дія

за значенням допомагати, підтримувати і т. ін. кого-небудь, щоб запобігти нещасним випадкам при виконанні чого-небудь» [8, Т. 9, с. 757]. 2) «вид групових дій, при яких кожен захисник постійно готовий допомогти своєму партнері, переключаючись на нападника, що вийшов з-під опіки» [6, с. 130];

покарання (від праслов. *kazati) – 1) «дія за значенням покарати; накласти кару за який-небудь злочин, якусь провину і т. ін.» [8, Т. 7, с. 16]. 2) «попередження, що супроводжується пред'явленням жовтої картки» [8, Т. 7, с. 16];

поле (від праслов. *polje) – 1) «безліса рівнина, рівний великий простір» [8, Т. 7, с. 61]. 2) «спеціально обладнана площадка, призначена для спортивних ігор» [8, Т. 7, с. 61];

приземлення (від праслов. *zemja) – 1) «дія за значенням приземлитися; спускатися на землю» [8, Т. 7, с. 616]. 2) приземлення додолу, коли гравець відштовхуючись ногою, приземляється на стегно, а потім на бік із перекатом на спину» [9, с. 51];

приймальник (від пол. przyjmujący) – 1) «той, хто приймає що-небудь» [8, Т. 7, с. 623]. 2) «гравець, який приймає подачу на себе» [8, Т. 7, с. 623];

прослизання (від праслов. slizъкъ «слизький», результат контамінації основ *skъlзati і *slizъ) – 1) «дія за значенням прослизати; легко, не затримуючись, проходити крізь що-небудь або між чимсь, кудись» [8, Т. 8, с. 287]. 2) «вид групових дій, які дозволяють захисникам уникати заслонів і зіткнень між собою при опіці» [9, с. 64];

розбіг (від пол. rozbieg) – «біг з швидкістю, що поступово збільшується» [8, Т. 8, с. 610];

розбір (від праслов. *bъrati, *berq, похідне від іє. *bher- «носити, приносити») – 1) «дія за значенням брати, забирати все (всіх) по одному або частинами» [8, Т. 8, с. 606]. 2) «вид групових дій, при яких захисники у

визначений момент одночасно здійснюють щільну опіку декількох нападників» [2, с. 41];

розмітка (від праслов. *mētiti опосередковано пов'язане з *metati «метати») – 1) «мітки, позначки, які ділять поверхню чогось з певною метою» [8, Т. 8, с. 606]. 2) «сукупність ліній і міток на ґрунті поля для позначення його меж, окремих майданчиків, що регламентують окремі умови гри» [9, с.21];

склад (від праслов. *klasti (<*kladti) «класти») – 1) «відповідно обладнане місце, будівля або приміщення для зберігання чого-небудь (продуктів, матеріалів і т. ін.)» [8, Т. 9, с. 272]. 2) «заявочний список гравців, оформлений перед початком змагань» [9, с.22];

стійка (від праслов. *stojati, *stojō) – 1) «те саме, що стойка - прилавок у їдальнях, буфетах і т. ін., де продають закуски, вина тощо» [8, Т. 9, с. 725]. 2) «положення гравця з м'ячем або без м'яча в повній готовності до дії» [8, Т. 8, с. 610];

стрибок (від праслов. *stribati) – 1) «швидке переміщення тіла відштовхуванням ніг від точки опори» [8, Т. 9, с. 765]. 2) «дія, яка застосовується при блокуванні, перехопленні м'яча» [9, с. 52];

суддя (від праслов. *sqdъ) – 1) «службова особа в органах суду, яка виносить вирок у судовій справі» [8, Т. 9, с. 824]. 2) «персона на яку покладена відповідальність за дотримання правил і підтримка в порядку в грі» [6, с.116];

тримання (від праслов. *trimati «держати») – 1) «дія за значенням, взявши що-небудь у руки, в рот, у зуби тощо, ухопившись за щось, не випускати, мати в руках, у зубах тощо; держати» [8, Т. 10, с. 260]. 2) «прийом індивідуальних тактичних дій у захисті, застосовується з метою перешкодити певному супернику приймати безпосередню участь у ігровому епізоді» [9, с. 26].

Також зрідка трапляються запозичення з тюркської мови – *майданчик* (тат. кипч. каз. туркм. *maidan* «вільне, рівне місце», крим.-тат. *mäidan* «тс.», тур. *meidan*

«арена, площа; відкрите місце» походить від перс. *mejdan* «площа, арена») – «невелике рівне місце на землі, призначене для чого-небудь» [8, Т. 4, с. 598].

У складі гандбольної лексики української літературної мови функціонують загальноспортивні номінації та власне гандбольні номінації, запозичені з інших мов. Найчастіше гандбольні терміни походять з англійської мови. Серед цих лексем виокремлюємо прості та складні терміни.

До **простих термінів**, які запозичені з **англійської мови** належать:

аут (від англ. *out* – ззовні, поза) – «термін, що у спортивних іграх з м'ячем означає виліт м'яча, шайби за межі спортивного поля, майданчика» [5, с. 65];

аутсайдер (від англ. *outsider* – сторонній) – 1) «підприємства, що не входять до монополістичних об'єднань» [5, с. 66]. 2) «спортсмени, спортивна команда, які у змаганні посіли одне з останніх місць» [5, с. 66];

блок (від англ. *block*) – 1) «підйомний механізм у формі колеса з жолобком» [5, с. 86]. 2) «прийом, за допомогою якого захисник заступає шлях м'ячу до своїх воріт» [5, с. 86];

гол (від англ. *goal*) – «у футболі, хокеї, регбі та інших командних спортивних іграх очко, яке зараховується команді за забивання, закидання м'яча, шайби у ворота противника» [5, с. 138];

дербі (від англ. *derbi*) – 1) «змагання для трирічних і чотирирічних рисистих і скакових коней» [8, Т. 1, с. 245]. 2) «матч між командами, які є постійними суперниками» [37, с. 212];

допінг (від англ. *doping, dope* - давати наркотик) – «речовини, що при введенні в організм викликають тимчасове підвищення його активності» [5, с. 181];

дриблер (від англ. *dribbler*) – 1) «гандболіст, що використовує дриблінг» [15, с. 213]. 2) «гандболіст, що використовує дриблінг» [37, с. 213];

дриблінг (від англ. *dribbling*) – «майстерне ведення м'яча або шайби» [5, с. 183];

інсайд (від англ. inside) – «гравець у футбольній або хокейній команді, який займає положення в лінії нападу між крайнім і центральним гравцями» [8, Т. 11, с. 685];

клуб (від англ. club) – 1) «громадський заклад, що об'єднує групи людей певного соціального стану, професії з метою проведення дозвілля, а також спілкування, пов'язаного з політичними, науковими, художніми, спортивними та іншими інтересами» [4, с. 390]. 2) «громадський заклад, що об'єднує групи людей певного соціального стану, професії з метою проведення дозвілля, а також спілкування, пов'язаного з політичними, науковими, художніми, спортивними та іншими інтересами» [4, с. 390];

лідер (від англ. leader) – 1) «той, хто стоїть на чолі політичної партії або іншої певної суспільно-політичної організації; вождь (у 2 знач.), керівник» [8, Т. 4, с. 509]. 2) «учасник спортивних змагань, який іде попереду інших» [8, Т. 4, с. 509];

матч (від англ. match) – «змагання з ігрових видів спорту між командами або окремими спортсменами» [5, с. 345];

пас (від англ. pass – передавати) – «у спортивних командних іграх передавання м'яча, шайби своєму партнерові» [5, с. 424];

пенальті (від англ. penalty) – «одинадцятиметровий штрафний удар по воротах суперника» [5, с. 430];

пресинг (від англ. pressing) – «одна з найактивніших форм захисту, що полягає в обмеженні дій суперника в рамках правил» [URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B3>];

рейтинг (від англ.) – 1) «становище спортсмена серед його подібних, що оцінюється певним числом балів» [5, с. 491]. 2) «становище спортсмена серед його подібних, що оцінюється певним числом балів» [5, с. 491];

рекорд (від англ. record) – 1) «найвище досягнення, здобуте в якійсь галузі (у праці, спорті)» [4, с. 664]. 2) «найвище досягнення, здобуте в якійсь галузі (у праці, спорті)» [4, с. 664];

рефері (від англ. referee) – «суддя спортивних змагань з футболу, тенісу, хокею, боксу тощо» [5, с. 500];

спорт (від англ. sport) – «заняття різними фізичними правами з метою досягнення перемоги або високих результатів у змаганнях» [4, с. 722];

тайм (від англ. time) – «частина основного часу спортивної гри» [5, с. 560];

тренер (від англ. trainer) – «спеціаліст з певного виду спорту, який керує тренуванням спортсменів» [4, с. 775];

форвард (від англ. forward) – «нападаючий гравець передньої лінії у футбольній і хокейній команді» [5, с. 622].

До складних термінів, які походять з англійської мови належать:

гандбол (від англ. handball, від hand – рука, ball – м'яч) – «командна спортивна гра з м'ячем руками. Інша назва – ручний м'яч» [5, с. 116];

голкипер (від англ. goalkeeper, від goal – ворота, keep – тримати, захищати) – «у футболі, хокеї, регбі, ватерполо тощо гравець, який захищає свої ворота від попадання в них м'яча, шайби. Інша назва – воротар» [5, с. 139];

офсайд (від англ. off side) – «положення «поза грою», при якому гравець опиняється у вигідній позиції щодо суперника, але здобуває її з порушенням правил гри» [37, с. 218];

плеймейкер (від англ. playmaker) – «гравець, який у складі команди визначає тактику гри в нападі» [URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%B5%D1%80_];

тайм-аут (від англ. time out) – «перерва в спортивній грі на прохання тренера або команди, передбачена правилами гри» [5, с. 560];

хет-трик (від англ. hat trick) - «три голи, забитих одним гравцем в одному матчі» [1, с. 1560].

Деякі лексичні одиниці запозичено з **французької мови**:

амплуа (від франц. emploi) – 1) «ролі, що відповідають характерові обдарування актора» [5, с. 33]. 2) «роль гандболіста на полі» [5, с. 33];

арбітр (від франц. arbitre) – 1) «посередник, що його обирають сторони за взаємною згодою або в передбаченому законом порядку з метою розв'язання спору» [4, с. 93]. 2) «суддя в спортивному змаганні» [4, с. 93];

атака (від франц. attaque) – «стрімкий напад на противника; рішучі дії, спрямовані проти кого-небудь або на досягнення певної мети» [5, с. 62];

дискваліфікація (від франц. disqualification) – «позбавлення спортсмена права участі у спортивних змаганнях, спортивного звання за порушення правил змагання, а також морально-етичних норм поведінки» [5, с. 171];

жестикуляція (від франц. geste) – 1) «вживання, використання жестів» [8, Т. 2, с. 523]. 2) «система жестів, яку використовує суддя, щоб пояснити гравцям, яке порушення гри допущено, як карається за це команда, в яку сторону призначений штрафний» [10, с. 38];

результат (запозичення з французької мови; фр. résultat походить від лат. resultātum (букв. «те, що відскочило»), пов'язаного з resultāre «відскакувати, відбивати») – «остаточний, кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку і т. ін» [8, Т. 8, с. 489];

табло (від франц. tableau) – «щит з різними умовними знаками, світловими та іншими сигнальними пристроями, що подає оперативну інформацію про стан або процеси на об'єктах» [5, с. 560];

чемпіонат (від франц. championnat) – «одна з форм спортивних змагань на першість з якого-небудь виду спорту для виявлення переможця» [4, с. 849].

Також сюди відносимо **складний термін контратака** (від франц. contre-attaque) – 1) «зустрічна атака, яка здійснюється для того, щоб відбити наступ

ворога або самому перейти в наступ» [8, Т. 4, с. 270]. 2) «негайний перехід в атаку після відбитої атаки суперника» [37, с. 216].

З італійської мови запозичено такі лексеми:

команда (через російську і, далі, через німецьку чи французьку мови (нім. Kommando «командування; наказ, загін; спортивний колектив», фр. commande «замовлення; керування») запозичено з італійської) – «короткий наказ командира за встановленою формою» [8, Т. 4, с. 239];

трибуна (від італ. tribuna) – 1) «підвищення для виступу промовців» [4, с.776]. 2) «споруда для глядачів, де ряди місць розташовані уступами вгору» [4, с.776];

фінал (від італ. finale) – 1) «закінчення, завершення якоїсь справи, події, явища; кінець» [8, Т. 10, с. 598]. 2) «завершальна частина змагань для остаточного виявлення переможця» [3, с. 938];

фінт (від італ. finta) – «обманний рух, удаваний випад» [5, с. 616];

фора (від італ. fora) – «пільга, перевага, що її може надавати сильніший гравець слабшому» [5, с. 622].

Також наявні **латинізми**:

аматор (від лат. amator) – «той, хто охоче займається чим-небудь; непрофесійний гравець» [8, Т. 1, с. 37];

дискримінація (від лат. discrimination) – «обмеження в правах або позбавлення прав певної категорії громадян за расовою чи національною належністю, політичними або релігійними переконаннями, статтю тощо» [5, с. 172];

дистанція (від лат. distantia) – 1) «відстань, проміжок між чим-небудь (у просторі, часі та ін.)» [8, Т. 2, с. 286]. 2) «ділянка між стартом і фінішем у змаганнях з бігу, перегонах, плаванні тощо» [5, с. 174];

зона (від лат. zone) – 1) «певний простір, район, територія, що характеризуються спільними ознаками» [8, Т. 3, с. 684]. 2) «простір на полі, який визначає сферу діяльності гравця» [37, с. 213];

інвентар (від лат. inventarium) – 1) «сукупність матеріальних цінностей, майно будь-якої установи чи підприємства» [4, с. 328]. 2) «комплект знарядь, що використовують спортсмени на навчально-тренувальних заняттях» [9, с. 26];

інтервал (від лат. intervallum) – «проміжок часу між певними діями, перерва в якійсь дії» [5, с. 233];

комбінація (від лат. combinatio) – «складний задум; кілька заздалегідь передбачених ходів, розрахованих на поліпшення позиції, виграш; маневр, виверти» [5, с. 279];

коментатор (від лат. commentator) – 1) «особа, що пояснює соціально-політичні та інші події і явища, закони, тексти з деякими оцінками» [4, с. 400]. 2) «особа, що супроводжує матч своїми поясненнями по радіо чи телебаченню» [9, с. 12];

лінія (від лат. linea) – «риска, смуга» [8, Т. 4, с. 518];

позиція (від лат. position, від pono) – «положення, розташування» [5, с. 448];

провокація (від лат. provocation) – 1) «навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою підбурити їх на згубні для них вчинки або рішення» [5, с. 462]. 2) «навмисні дії проти гравців з метою підбурити їх на згубні для них вчинки або рішення» [5, с. 462];

реабілітація (від лат. habilitas) – 1) «поновлення доброго імені, репутації» [4, с. 653]. 2) «система фізичних вправ, спрямована на відновлення втрачених функцій організму чи окремих органів та на відновлення фізичних якостей» [9, с. 28];

симуляція (від лат. simulation) – 1) «удаване вираження певного фізичного стану, почуттів і т. ін. з метою введення кого-небудь в оману; удавання» [8, Т. 9, с.

177]. 2) «спроба гравця ввести в оману арбітра удаваною травмою або грубою грою, застосованою проти нього» [9, с. 22];

фанат (від лат. *Fānāticus*) – «людина, пристрасно віддана якійсь справі» [8, Т. 10, с. 558].

Із грецької мови запозичено такі лексичні одиниці:

секундометрист (від секунда і грец. *να μετρήσεται*) – «особа, яка облічує час за допомогою секундоміра на спортивних змаганнях і визначає результат змагань» [4, с. 693];

стратегія (від грец. *στρατηγική*) – 1) «найважливіша частина воєнного мистецтва. Включає теорію й практику ведення війни, воєнних кампаній і великих бойових операція» [4, с. 732]. 2) «про систему гри в спорті, при якій окремі ходи, комбінації, прийоми підпорядковані загальному, раніше обміркованому плану» [8, Т. 9, с. 751];

тактика (від грец. *taktikḗ*) – «складова частина воєнного мистецтва, наука про підготовку, організацію і ведення бою, підпорядкована стратегії; у широкому розумінні – визначення методів, шляхів, засобів, форм боротьби, що найбільше відповідають конкретним обставинам у даний момент і забезпечують стратегічний успіх; переносно – прийоми, засоби досягнення якоїсь мети, лінія поведінки когось» [5, с. 561];

техніка (від грец. *μηχανήματα*) – 1) «сукупність засобів і знарядь праці, що застосовуються в суспільному виробництві та призначені для створення матеріальних цінностей» [8, Т. 10, с. 104]. 2) «сукупність прийомів, застосовуваних гандболістом» [8, Т. 10, с. 104];

фаза (від грец. *φάσις*) – 1) «період, стадія в розвитку якого-небудь явища, процесу тощо» [8, Т. 10, с. 550]. 2) «комплекс рушійних дій, що забезпечує виконання основного прийому» [7, с. 113].

З німецької мови прийшли лексеми:

бомбардир (від нім. bombenschütze) – 1) «у дореволюційній армії — звання солдатів артилерії» [8, Т. 1, с. 216]. 2) «найрезультативніший гравець, який забив найбільше голів у ворота противника» [3, с. 179];

рахунок (запозичено через польське посередництво з середньовісньонімецької мови; свн. *rechen* (*rechnen*, *rēchenen*) «рахувати, лічити», двн. *rēhhanōn* «тс.» споріднене з гот. *Rahnjan*) – «виражений у числах результат яких-небудь підрахунків, обчислень; загальна кількість, підсумок» [8, Т. 8, с. 457];

турнір (від нім. *turnier*) – 1) «змагання лицарів у середньовічній Західній Європі» [4, с. 784]. 2) «змагання між окремими учасниками або командами за круговою системою, де учасники зустрічаються між собою один або кілька разів» [4, с. 784].

Висновки до 3-го розділу

Отже, проаналізувавши українську гандбольну термінологію за походженням, ми поділили її на питомі та іншомовні терміни. Серед питомих термінів виокремлюємо лексеми, які походять із праслов'янського періоду. Запозичені з інших мов лексеми з гандбольною семантикою, трактуємо як слова іншомовного походження, які усвідомлюються мовцями як чужорідні.

Велику частину гандбольної лексики становлять прості та складні терміни, які мають праслов'янське походження. До складу запозичених слів відносимо номінації, які походять з таких мов: англійської, французької, німецької, італійської, грецької тощо. За частотністю домінують запозичення з англійської мови. Також велика кількість лексичних одиниць внаслідок модифікації семантики перейшла до розряду спортивних термінів, а саме – гандбольних. Кілька лексичних одиниць відносимо до інтернаціоналізмів (*гандбол, пас та ін.*).

РОЗДІЛ 4

АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ ЗА СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИМИ ОЗНАКАМИ

4.1. Структура однолексемних одиниць

З погляду особливостей структури з-поміж гандбольних термінів можна виокремити однолексемні одиниці, тобто терміни та багатолексемні одиниці або терміносполуки.

Терміни – це назви, які складаються з одного слова. Серед цих лексем виокремлюємо прості та складні терміни.

До простих термінів належать: наприклад: *аматор, ампула, арбітр, атака, аут, аутсайдер, блок, блокування, бомбардир, ведення, вихід, виховання, відсторонення, вкидання, ворота, воротар, вправа, гол, гра, гравець, дев'ятка, дербі, дискваліфікація, дискримінація, дистанція, дисципліна, дія, допінг, дриблер, дриблінг, жестикуляція, забити, замах, заслін, затягування, захисний, захист, звільнення, змагання, зона, зупинка, інвентар, інсайд, інтервал, кидок, клуб, команда, комбінація, коментатор, лідер, лінія, ловля, м'яч, матч, навантаження, напад, нападник, нейтралізація, нічия, обведення, оборона, опіка, пас, пасування, пенальті, передача, переключення, переміщення, пересування, підбурювання, підготовка, підстрахування, позиція, покарання, поле, попередження, пресинг, приземлення, приймальник, провокація, прослизання, рахунок, реабілітація, результат, рейд, рейтинг, рекорд, рефері, рикошет, розбіг, розбір, розмітка, симуляція, система, склад, спорт, стиль, стійка, стопер, стратегія, стрибок, суддя, табло, тайм, техніка, тренер, трибуна, тримання, турнір, ухилення, учасник, фаза, фанат, фінал, фора, форвард, чемпіонат.*

До складних термінів належать такі лексеми: *автогол, гандбол, гандболіст, голкіпер, допінг-контроль, екстрапас, екстратайм, контратака, офсайд, плеймейкер, секундометрист, тайм-аут, хет-трик.*

Терміни та терміносполуки класифікуємо з огляду на їх морфологічну належність.

Найбільшу групу становлять терміни-іменники. Серед них виокремлюємо лексеми чоловічого роду, наприклад: *автогол, аматор, арбітр, аут, аутсайдер, блок, бомбардир, вихід, воротар, гандбол, гандболіст, гол, голкіпер, гравець, допінг, допінг-контроль, дриблер, дриблінг, екстрапас, екстратайм, замах, заслін, захист, інвентар, інсайд, інтервал, кидок, клуб, коментатор, лідер, м'яч, матч, напад, нападник, офсайд, пас, плеймейкер, пресинг, приймальник, рахунок, результат, рейд, рейтинг, рекорд, рефері, рикошет, розбіг, розбір, секундометрист, склад, спорт, стиль, стопер, стрибок, суддя, тайм, тайм-аут, тренер, турнір, учасник, фанат, фінал, форвард, хет-трик, чемпіонат;*

жіночого роду: *атака, вправа, гра, дев'ятка, дискваліфікація, дискримінація, дистанція, дисципліна, дія, жестикуляція, зона, зупинка, команда, комбінація, контратака, лінія, ловля, нейтралізація, нічия, оборона, опіка, передача, підготовка, позиція, провокація, реабілітація, розмітка, симуляція, система, стійка, стратегія, техніка, трибуна, фаза, фора;*

середнього роду: *амплуа, блокування, ведення, виховання, відсторонення, вкидання, дербі, затягування, звільнення, змагання, навантаження, обведення, пасування, пенальті, переключення, переміщення, пересування, підбурювання, підстрахування, покарання, поле, попередження, приземлення, прослизання, табло, тримання, ухилення.* Множинний термін *ворота* не має граматичного роду.

Серед поданих термінів виокремлюємо лексеми, які відмінюються лише в однині, наприклад: *ведення, виховання, відсторонення, гандбол, дриблінг, затягування, змагання, ловля, обведення, оборона, переключення, пересування, підбурювання, пресинг, прослизання, техніка, тримання* та в множині – *ворота*. Також виявлено невідмінювані лексичні одиниці, наприклад: *амплуа, дербі, рефері, табло*.

Другу групу становлять субстантивовані прикметники на позначення назв гравців, наприклад: *вилучений, запасний, крайній, лінійний, польовий, півсередній, польовий, травмований, центральний*.

Третю групу складають дієслова недоконаного виду, наприклад: *бачити (майданчик), блокувати (суперника), вести (м'яч «змійкою»), вибивати (м'яч), виховувати (силу волі), відбирати (м'яч), грати (грамотно), завершувати (атакуючий удар), затримувати (м'яч), затягувати (час), набирати (очко), нападати (небезпечно), недотримуватися (дистанції), передавати (м'яч поштовхом), пересуватися (по полю), підбурювати (суперника), порушувати (правила), розбігатись (звичайним кроком), тримати (гравця, та четверту групу складають дієслова доконаного виду, наприклад: *вийти (один на один), витягнути (захисника на себе), здобути (очко), направити (м'яч), передати (м'яч долонею), призвести (до травми), приземлитись (на руки)*.*

4.2. Словотворення гандбольних термінів

Аналіз термінів утворених морфологічним способом дозволяє виокремити такі його різновиди.

Суфіксальний різновид.

У гандбольній лексиці суфіксальні форманти найчастіше приєднують до основ дієслова, формуючи віддієслівні іменники. За допомогою суфіксів -анн-, -енн-, -інн- утворено такі терміни: *атакування, блокування, ведення, виховання, відсторонення, вкидання, затягування, звільнення, змагання, кидання, навантаження, недотримання, обведення, пасування, переключення, переміщення, пересування, пересування, підбурювання, підстрахування, покарання, попередження, порушення, пресингування, приземлення, прослизання, тримання, ухилення*.

Виявлено продуктивні моделі творення віддієслівних прикметників: *вирішувати – вирішальний, виховувати – виховний, пасувати – пасувальний,*

пресингувати – пресингувальний та віддіменникових прикметників: дисципліна – дисциплінований, захист – захисний, змагання – змагальний, клуб – клубний, команда – командний, лінія – лінійний, напад – нападаючий, позиція – позиційний, поле – польовий, результат – результативний, система – системний, спорт – спортивний, стратегія – стратегічний, тактика – тактичний, тренер – тренерський, удар – ударний, фінал – фінальний.

За допомогою суфікса *–ист- (-іст-)* утворено назви на позначення виконавців дії: *гандболіст, пенальтист, фіналіст.*

Суфікс *–ість* приєднується до твірної основи і виражає опредмечену ознаку: *інтервал – інтервальність, система – системність, техніка – технічність, точний – точність, швидкий – швидкість.*

Префіксальний різновид.

Продемонструємо спектр питомих префіксів за допомогою словотвірного гнізда дієслова бити: ***вибити, відбити, добити, збити, забити, недобити, перебити, підбити, пробити.***

Значна частина гандбольних термінів утворена за допомогою інтернаціональних префіксів: *анти-* (зі значенням заперечення): *антидопінг, антирекорд*; *дис-* (позначає розлад, втрату): *дискваліфікація, дискваліфікувати, дискримінація, дискримінований*; *супер-* (зі значенням високої оцінки): *супергравець, суперклуб, суперкубок, суперудар.*

Постфіксальний різновид.

У гандбольній лексиці постфікс *–ся* приєднують до дієслівної основи, змінюючи їх значення. За допомогою цього способу утворено такі лексеми: *відволікати – відволікатися, відсторонити - відсторонитися, замахнути - замахнутися, заслонити - заслонитися, захистити - захиститися, звільнити - звільнитися, зіштовхнути – зіштовхнутися, зупинити - зупинитися, недотримувати – недотримуватися, пасувати - пасуватися, переміщати -*

переміщатися, пересувати - пересуватися, підстрахувати – підстрахуватися, реабілітувати – реабілітуватися, тримати – триматися.

Безафіксний різновид, який ще називають усіченням або регресивним утворенням. Домінують віддієслівні іменники, які формуються внаслідок відсікання частини дієслівної основи. У результаті утворюються лексеми зі словотвірним значенням «результат дії»: *блокувати - блок, взаємодіяти – взаємодія, виходити - вихід, відбирати – відбір, діяти -дія, замахуватися - замах, заслоняти - заслін, захищати - захист, ловити - ловля, нападати - напад, обороняти - оборона, опікати - опіка, переходити – перехід, розбігатися –розбіг, розбирати - розбір.*

Основоскладання – різновид морфологічного словотворення, при якому терміни утворюються шляхом поєднання кількох основ слів за допомогою інтерфіксів. В українській термінології гандболу домінують лексеми, утворені внаслідок приєднання префіксоїдів іншомовного походження до запозичених і питомих основ: *автогол, екстрапас, екстратайм, електротабло, єврокубок, плеймейкер, секундометрист.*

Словоскладання – різновид словотворення, при якому терміни утворюються шляхом поєднання двох незалежних один від одного слів. Наприклад, *допінг-контроль, хет-трик.*

4.3. Морфологічні особливості терміносполук, що входять до гандбольної термінології

Терміносполуки – це назви, складені з двох або більше компонентів. Аналітичні терміни за типом структури поділяють на прості та складні. Простими словосполученням називають поєднання двох повнозначних слів, а складні словосполучення – це такі, що мають три і більше компонентів.

У гандбольній термінології серед **двочлених словосполучень** за морфологічним статусом компонентів виявлено такі моделі:

- «прикметник + іменник»: *багатоударне ведення, відволікаючі дії, відкрита передача, відкрита позиція, відмінний результат, вільний кидок, внутрішні дії, внутрішній заслін, воротарський майданчик, восьмий гравець, гандбольний гравець, гандбольний клуб, гандбольний м'яч, гандбольний фанат, головний суддя, головний тренер, груба гра, грубе поводження, групові дії, жовтка картка, заключна фаза, змішаний захист, зовнішні дії, зовнішній заслін, зонний захист, ігрова комбінація, індивідуальні дії, командний склад, командні дії, лицьові лінії, непольовий гравець, нещільна опіка, одноударне ведення, оманні рухи, основна фаза, основний гравець, особистий захист, паралельні дії, пасивна гра, перехресні дії, підготовча фаза, позиційний напад, польова розмітка, польовий гравець, початковий кидок, приховані передачі, прогресивне покарання, скриті передачі, спортивний інвентар, спортивний коментатор, стрімкий напад, тактичні дії, штрафний кидок, штрафний майданчик, щільна опіка;*
- «іменник + іменник (у Р. в.)»: *блокування суперника, ведення м'яча, вибивання м'яча, відбирання м'яча, затримка м'яча, затягування часу, кидок воротаря, коментатор матчу, лінії заміни, недотримання дистанції, передача м'яча, підбурювання противника, порушення правил, рахунок матчу, результат гри, система гри, стійка воротаря;*
- «іменник + (прийменник) + іменник (у З. в.)»: *приземлення на ноги, приземлення на руки, приземлення на тулуб;*
- «іменник + іменник (в О. в.)»: *кидок поштовхом, кидок ударом, фінт кидком, фінт передачею, фінт переміщенням;*
- «іменник + (прийменник) + іменник (в О. в.)»: *заслін з відходом, заслін із супроводом;*
- «іменник + (прийменник) + іменник (у М. в.)»: *кидок у падінні, кидок у стрибку, перелом у грі;*

- «дієслово + іменник (у З. в.)»: *бачити майданчик, недотримуватися дистанції, порушувати правила;*
- «дієслово + прислівник»: *грати грамотно.*

У гандбольній термінології серед складних за формою тричленних словосполучень за морфологічним статусом компонентів виявлено такі моделі:

- «іменник + іменник + іменник»: *вихід один на один;*
- «іменник + іменник + (прийменник) + іменник (у Р. в.)»: *опіка гравця без м'яча;*
- «іменник + іменник + іменник (в О. в.)»: *ведення м'яча «змійкою», лінія обмеження воротаря, передача м'яча долонею;*
- «іменник + іменник + (прийменник) + іменник (в О. в.)»: *опіка гравця з м'ячем;*
- «іменник + прикметник + іменник (в О. в.)»: *розбіг звичайним кроком;*
- «іменник + (прийменник) + прикметник + іменник»: *кидки із закритої позиції;*
- «іменник + числівник + іменник»: *правило трьох кроків, правило трьох секунд;*
- «дієслово + іменник + (прийменник) + займенник»: *витягнути захисника на себе.*

У досліджуваних терміносполуках розрізняємо три типи підрядного зв'язку: узгодження, керування, прилягання.

Узгодження наявне у таких словосполученнях: *багатоударне ведення, вихід один на один, відволікаючі дії, відкрита передача, відкрита позиція, вільний кидок, внутрішні дії, внутрішній заслін, воротарський майданчик, восьмий гравець, гандбольна команда, головний суддя, головний тренер, груба гра, грубе поводження, групові дії, жовта картка, заключна фаза, змішаний захист, зовнішні дії, зовнішній заслін, зонний захист, ігрова комбінація, індивідуальні дії, закрита позиція, командні дії, лицьові лінії, небезпечний напад, непольовий*

гравець, нещільна опіка, одноударне ведення, оманні рухи, основна фаза, основний гравець, особистий захист, паралельні дії, пасивна гра, перехресні дії, підготовча фаза, позиційний напад, польовий гравець, початковий кидок, (правило) трьох кроків, (правило) трьох секунд, приховані передачі, прогресивне покарання, (розбіг) звичайним кроком, скриті передачі, стрімкий напад, тактичні дії, тренерський склад, центральна лінія, червона картка, штрафний кидок, штрафний майданчик, щільна опіка.

Зв'язок керування простежуємо у таких термінах: бачити майданчик, блокування суперника, ведення м'яча «змійкою», ведення м'яча, вибивання м'яча, витягнути захисника на себе, відбирання м'яча, заслін з відходом, заслін із супроводом, затримка м'яча, кидки із (закритої) позиції, кидок воротаря, кидок поштовхом, кидок у падінні, кидок у стрибку, кидок ударом, лінії заміни, лінія обмеження воротаря, недотримання дистанції, опіка гравця без м'яча, опіка гравця з м'ячем, передача м'яча долонею, передача м'яча поштовхом, передача м'яча хльостом, передача м'яча, перелом у грі, порушення правил, правило (трьох) кроків, правило (трьох) секунд, приземлення на ноги, приземлення на руки, приземлення на тулуб, розбіг (звичайним) кроком, стійка воротаря, стійка захисника, тактика гри, фінт кидком, фінт передачею, фінт переміщенням.

Прилягання наявне у словосполученні грати грамотно.

Висновки до 4-го розділу

Отже, можемо зробити висновок, що з погляду структурно-граматичного аналізу в українській термінології гандболу переважають терміносполуки, а саме двокомпонентні та трикомпонентні терміни. Гандбольна лексика є класифікаційною системою, у якій переважають видові поняття. Це спричиняє велику кількість аналітичних номінацій на позначення об'єктів, дій та явищ зі сфери гандболу.

Серед термінів та терміносполук української термінології гандболу найбільшу групу становлять терміни-іменники, серед яких виявлено відмінювані та невідмінювані лексеми (*дербі, табло*) та субстантивовані прикметники, також дієслова доконаного виду. Усі подані терміни утворені за допомогою морфологічного способу.

Значна частина термінів побудована на основі підрядного синтаксичного зв'язку, а саме узгодження та керування.

РОЗДІЛ 5

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАНДБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Функціонування гандбольної термінології у сучасній українській мові створює для мовців низку проблем і складнощів, які стосуються передусім правильного написання та правильної вимови цих термінів та терміносполук. Тому розглядати ці проблеми будемо за двома напрямками: проаналізуємо правописні (орфографічні) та орфоепічні проблеми, що постають при використанні гандбольних термінів.

5.1. Правописні проблеми у використанні гандбольних термінів

Наявність загальноприйнятих норм свідчить про активний розвиток мови. Дотримання цих норм є одним з показників мовної грамотності. Одними з основних норм є орфографічні норми. Неправильне використання та написання українських гандбольних термінів породжує певні проблеми та є показником загальної культури особистості. Тому варто розглянути цю проблему детальніше, оскільки орфографічний рівень посідає важливе місце у якісній підготовці майбутнього спортсмена, журналіста чи коментатора.

5.1.1. Правопис префіксів

Префікс *з-* перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, х** переходить у **с-**: *скинути, спасувати*. Перед усіма іншими вживаємо префікс *з-*: *збити, звести, звільнити, зловити, зчепити*.

Префікс *з-* уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *збити, забігти, заявити*.

У випадку, коли корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо префікс **зі-**: *зіграти, зіткнутися*.

У префіксах **без-, від-, між-, над-, об-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим не змінюється: *відсторонення, добити, недограти*.

Префікс **пре-** вживаємо переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *презавзятий, пречудовий, прецільний*.

Префікс **при-** пишемо переважно в дієсловах, які означають приспінання, частковість певної дії, результат тощо: *прибігти, приземлитись, пришивидшити*.

Також у гандбольній лексиці нові слова творять за допомогою інтернаціональних префіксів: **анти-**: *антигандбол, антидопінг, антирекорд*; **супер-**: *суперклуб, суперкубок, суперліга*; **дис-**: *дискваліфікувати, дискваліфікація*.

5.1.2. Правопис суфіксів

В українських суфіксах **-ик, -ник, -івник, -льник** пишемо **и**: *захисник, нападник*. У суфіксі **-льник** після **л** перед **н** завжди пишемо **ь**: *атакувальник*.

У усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець, -ість, -тель** пишемо **ь**: *атакувальний, вирішальний, гравець, здатність, любитель, пасувальний*.

За допомогою суфіксів **-к-, -иц-, -ин-, -ес-** від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі: *гандболістка, фанатка*. Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він може поєднуватися з різними типами основ.

Суфікси **-нн-, -інн-, -анн-** пишемо з двома буквами **н**. Варіант суфікса **-інн-** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *фоління*; варіант суфікса **-анн-** - віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а(я)**: *вкидання, збивання, навантаження, награвання, пасування, пресингування*; варіант **-енн(я)-** - віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *обведення, підсудження, переведення, повернення, попередження, удосконалення*.

И пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *масажист, пенальтист*; після решти приголосних пишемо **-ір, -іст, -ізм**: *гандболіст, зіграність, резервіст, технічність, точність, узгодженість*.

5.1.3. Правопис термінів разом, із дефісом, окремо

Складні слова зі сполучними голосними звуками **О, Е**.

Коли перша частина складного слова – основа прикметника твердої групи, то сполучним звуком є **о**: *одноборство, секундомір*; якщо перша частина такого слова – основа прикметника м'якої групи, то перед **о** пишемо **ь**: *передньобоковий*.

Коли перша частина складного слова – основа іменника, числівника або займенника, то сполучним звуком буває **о** після твердого приголосного: *одинадцятиметровий*; **о** в числівниковій основі **дво-** перед наступним приголосним, голосним та **й** у прикметниках та іменниках: *двоударний*; **е** після м'якого приголосного, яким закінчується основа іменника м'якої групи: *працездатний*; **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **є**: *боєздатність, життєздатний*.

Разом пишемо складноскорочені слова й похідні від них: *медперсонал, спортмайданчик тощо*.

Слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **авто-**: *автогол*; **євро-**: *єврокубок, євроматч*; **мега-**: *мегагандбол*; **теле-**: *телетрансляція, телеправа*.

Слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний вияв чого-небудь: **екстра-**: *екстрапас, екстра тайм*; **мікро-**: *мікромомент, мікротравма*; **полі-**: *полімотивація*; **ультра-**: *утрашвидкість*; **флеш-**: *флешінтерв'ю*.

З дефісом пишемо складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звуку: *гандболіст-лівша, гандболіст-правша, голфантом, допінг-контроль, тайм-аут, топ-клас, фейр-плей, фітнес-тренер.*

5.1.4. Правопис абревіатур

Сьогодні пошук стислої та лаконічної форми передачі інформації посідає важливе місце. Проявом цього вважають складноскорочені слова – абревіатури.

Скорочені назви установ, закладів, організацій утворені з частин слів, мають подвійне написання:

З великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *МанЮ*(«Манчестер Юнайтед»).

З малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *спецкор* (спеціальний кореспондент), *власкор* (власний кореспондент).

Складноскорочені назви, утворені із ініціальних букв, пишемо великими буквами: *ГК* (гандбольний клуб), *ЛЧ* (Ліга чемпіонів), *ЛЄ* (Ліга Європи).

При відмінюванні звукових абревіатур на зразок *ГК* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абревіатури без будь-якого знака: *у ГКу, з ГКу, ГКом.*

5.1.5. Правопис термінів іншомовного походження

Л у словах іншомовного походження передається твердим або м'яким **л** - залежно від того, як узвичаєне те чи інше слово в українській мові:

а) **Л** твердим у словах: *блок, голкіпер, дублер, інтервал тощо.*

б) **Л** м'яким у словах: *дискваліфікація, ліга, лідер, літеро, пенальті.*

Г і н звичайно передаються літерою **г**: *гандбол, гандикап, гол, голкіпер, дриблінг, ліга, пресинг, штанга.*

В окремих словах англійського походження **н** передається літерою **х**: *хобі тощо.*

F і ph передаються літерою **ф**: *рефері, фігура, фізіологія, фінал, форвард*.

У загальних назвах іншомовного походження приголосні звичайно не подвоюються: *група, групето, колектив*.

При збігу однакових приголосних префікса й кореня подвоєний приголосний маємо лише тоді, коли в мові вживається паралельне непрефіксальне слово: *іrrаціональний, контрреволюція*.

Подвоєні приголосні зберігаються в географічних, особових та інших власних назвах: *Тото Вольфф, Ред Булл, Ферстаппен*.

І пишемо:

На початку слова: *ідея, інсайд, інтервал*.

Після приголосного перед голосним та буквами **є, ї, й**: *дискваліфікація, дистанція, жестикуляція*.

В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Бурмістрова, Дідушенко, Зідан, Ібрагімович, Мальдіні, тощо*.

И пишемо у загальних назвах після приголосних **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** перед наступним приголосним: *динамо, позиція, режим, система, тип, фізичний*.

Голосний **е** передаємо буквою **е**: *рейд, рефері*. Після букв на позначення голосних, **ь** і апострофа в загальних і власних назвах вживається буква **є**.

Буквосполучення **au, ou** передаємо через **ау, оу**: *аут, аутсайдер, тайм-аут*. У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** передається через **ав**: *автогол, авторитет тощо*.

Англійські дифтонги **au, ei, ou** передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ау, ей, оу**: *аут, гейм, тайм-аут тощо*. Окремі слова з дифтонгами **ei, ou** увійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **е, о**: *гол, голкіпер, допінг, форвард*.

5.2. Орфоепічні проблеми у використанні гандбольних термінів

Культура усного мовлення майбутнього фахівця у спортивній галузі передбачає правильність вживання граматичних форм, вимови та наголосу. Мова повинна бути чіткою, лаконічною, виразною. Помилки у вимові термінів, наголошуванні утруднюють розуміння висловленого та заважають засвоєнню ustalених мовних норм.

5.2.1. Вимова голосних в українських та запозичених термінах гандболу

Голосні звуки української мови є звуками повного творення. Вони вимовляються повнозвучно у наголошеній та ненаголошеній позиціях.

Звук **а** в усіх позиціях вимовляється чітко, не приглушується та не переходить у звуки **е, і, и**: [воро́та], [гра́], [ма́йданчик].

Голосний **[о]** як наголошений, так і ненаголошений вимовляємо виразно, повнозвучно. Цей звук ніколи не переходить у звук **[а]**: [бло́к], [ворота́р].

Ненаголошене **[о]** перед наголошеним складом з **[у]** звучить з наближенням до **[у]**: [могу́т'н'ій], [провоку́ју].

Не виявляє нахилу до **[у]** звук **[о]** в таких випадках: коли є сполучним голосним у складних словах: [одноудáрний]; у префіксах **до-, о-, об-, про-, роз-** багатьох слів: [здобути], [розблокува́ти].

Звук **[у]** вимовляється чітко в усіх позиціях: [ампу́а], [блокува́н':а], [ру́х].

Голосний **[і]** вимовляється чітко як звук переднього ряду і високого ступеня підняття язикової спинки: [лі́нія], [ві́х'ід], [арб'і́тр], [опі́ка]. Також **[і]** в закінченні називного відмінка множини прикметників, дієприкметників, числівників, займенників [акти́в;и;і], [здоров'і́], [пе́ри;і]. Виразно вимовляється **[і]** й на початку слова: [ігровá] (комбіна́ція), [інтерва́л], [і́спит].

Голосний **[е]** чітко, виразно вимовляється під наголосом як звук переднього ряду і середньо-низького підняття: [коментáтор]. Артикуляція його, на відміну

від [і], легка, ненапружена. Вимова наголошеного [е] із значним наближенням до [и]: [небезпé(и)чниј], відома в говірках, є грубим порушенням літературної норми.

Не втрачає своєї якості звук [е] також в окремих ненаголошених позиціях:

- 1) на початку слова після паузи: [еква́тор], [екра́н].
- 2) коли є закінченням слова: [ви́јду], [в'із'ме́], [гру́бе], [захисне́], [пе́рше];
- 3) у закінченнях іменників: [гравце́в'і], [до́лонеју], [по́лем].

В інших ненаголошених позиціях [е] наближається у вимові до [и].

У ряді випадків ненаголошене [е] перед наголошеними [і], [и], [у] вимовляється без значного нахилу до [и], зокрема в префіксах **без-**, **пре-**: [прему́дриј], [прешч'і́л'ниј]; у заперечній частці-префіксі **не-**: [неакти́вниј].

На вимову ненаголошеного [е] впливає також сусідство м'яких приголосних, які звужують його вимову. Після [ј] перед дальшим м'яким приголосним голосний [е] вимовляється як [и], яке наближається до [і]: змагаєшся [змага́јиіс:а], змагається [змага́јиіц:а].

Голосний [и] чітко, виразно вимовляється під наголосом як звук переднього ряду і високо-середнього підняття, проміжний між [і] й [е]: [ба́чити], [викида́н':а], [диста́нціја].

Виразно чується звук [и] також:

- 1) у ненаголошеній позиції перед [і], що стоїть у кінці слова або перед наголошеним складом з [и]: [б'і́чниј], [в'і́л'ниј], [голо́вніј];
- 2) у ненаголошеному закритому складі закінчення слова: [дисципліно́ваних], [закл'у́чних], [змага́л'них], [контро́л'них].

З найбільшим нахилом до [е] звучить [и] перед наголошеним складом з [е]: [же(и)́ве]. Проте [и] в ролі сполучного звука в складних словах, де першим компонентом є числівник, перед складом з наголошеним [е] вимовляється з незначним наближенням до [е]: [семи́метровиј], [дев'я́тиметровиј].

Зближення, змішування і нерозрізнення [е], [и] в ненаголошених позиціях – одна з найхарактерніших рис українського вокалізму. Вимова ненаголошених

[e], [и] без помітної відміни від наголошених перебуває поза нормами літературної мови.

5.2.2. Вимова приголосних українських термінів гандболу

Приголосні звуки утворюються за допомогою голосу та шуму. При вимові приголосних звуків на шляху потоку повітря виникають перешкоди, що чинять органи мовлення.

Дзвінкі приголосні в кінці слова й перед глухими в середині слова вимовляються дзвінко. Наприклад: [воро́та], [госпо́дар], [зупи́нка], [кидо́к], [комб'іна́ція], [при́ймал'ник].

Приголосний [в] ніколи не оглушується, може переходити в нескладовий [ў]. Як нескладовий він трапляється:

- а) на початку слова перед приголосним [ўдв'іч'і];
- б) в кінці складу чи слова [голо́вній], [ло́вл'а].

Оглушуються прийменник і префікс з- перед глухими приголосними. Наприклад: [с гравце́м], [спровокува́ти].

Префікси **роз-**, **без-** можуть вимовлятися дзвінко й глухо (залежно від темпу вимови). Наприклад: *розблокува́ти* і *росблокува́ти*.

Губні, шиплячі (крім подовжених) та задньоязикові в кінці слова та складу вимовляються твердо. Наприклад: [клу́б], [ма́тч], [та́йм]. Лише перед [і] ці приголосні вимовляються як напівм'які: [арб'і́тр], [в'і́л'ни́], [дискрим'іна́ція].

Африкати [дз], [дж] вимовляються як неподільні звуки. Наприклад: [нагоро́джен':а], [прису́джувати].

Передньоязикові [д], [т], [з], [с], [ц], [н] перед м'якими приголосними та перед [і] вимовляються м'яко. Наприклад: [б'і́чн'і́], [дискрим'іна́ція], [диста́нція], [дисци́пліно́ван'і́ст'], [комб'іна́ція], [л'і́дер], [не́йтрал'іза́ція], [перетрено́ван'і́ст'], [реа́біліта́ція], [ст'і́жка].

Сполучення **-шся** і **-ться** у дієслівних формах вимовляються як [с':а],

[ц':а]: [затриму́єц':а], [захи́шч'а́єц':а], [зві́лн'а́єц':а], [оборо́н'а́єц':а].

5.2.3. Вимова слів іншомовного походження

G i h звичайно передаємо літерою **г**: [го́л], [го́лк'і́пер], [дрі́бл'і́нг]. В окремих словах англійського походження вимовляємо **х**: [хо́б'і] тощо.

F i ph передаємо літерою **ф**: [ре́фер'і], [ф'іна́л], [форвард], [ф'ігу́ра].

Дифтонги **au, ou** передаємо в українській мові як **ау, оу**: [а́ут], [па́уза]; буквосполучення **au** передається через **ав**: [автого́л], [авторите́т] тощо.

Вимова **[и]** або **[і]** у словах іншомовного походження в українській літературній мові зумовлена такими правилами:

1. Після приголосних перед голосними, **[йе]** та **[й]**: [дисквал'і́ф'іка́ц'і́ја].
2. Іншомовне **[іа]** в кінці слова передаємо як **[і́йа]** після приголосних в особових іменах і географічних назвах, у похідних від них прикметниках перед наступним приголосним і в кінці слів: [диста́нц'і́ја], [комб'іна́ц'і́ја].
3. Після приголосних у кінці невідмінюваних слів: [жу́р'і́].
4. Після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступними приголосними: [го́лк'і́пер], [комб'іна́ц'і́ја], [л'і́н'і́ја], [реа́б'і́л'і́та́ц'і́ја], [ф'іна́л].

[И] пишемо та вимовляємо в загальних назвах після приголосних **д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступними приголосними: [ти́п], [позі́ц'і́ја], [ф'ізі́чн'і́й].

У словах, запозичених із французької мови, після **ж, ш** вимовляємо відповідно до французького **u** українське **[у]**, а не **[йу]**: [жу́р'і́].

5.2.4. Особливості наголошування українських термінів гандболу

Норми наголошення у сучасній українській літературній мові є важкими для засвоєння, оскільки наголос має таку особливість як рухомість, динамічність, тобто у формах того самого слова він може займати різну позицію. Наприклад,

воротар – *воротаря́* – *воротаре́ві*. Також наголос в українській мові є повсюдним, оскільки він може припадати на будь-який склад: *граве́ць*, *за́хист*, *змага́ння* тощо.

Також труднощі виникають у словах, у яких наголос є нерухомим, тобто при змінюванні за відмінками, родами, числом наголос падає на один склад: *зупи́нка* – *зупи́нки*, *зупи́нками* тощо.

У розмовній мові ми часто зустрічаємо помилки, які виникають у процесі змішування рухомого та нерухомого наголосів.

Наголошування українських термінів гандболу має такі особливості:

- наголошування слів з рухомим наголосом (*ви́хід* – *вихо́дити*);
- наголошування слів з усталеним наголосом, переважно іншомовних (*голкі́пер*, *до́пінг*, *офса́йд*, *фо́ра*, *фо́рвард*);
- подвійне наголошування слів (*но́мі́лка*);
- наголошування складних слів (*секундо́метр*);
- наголошування слів, відповідники яких у російській мові або в діалектному мовленні мають відмінні наголоси (*подава́ти*, *за́хист*, *на́пад*, *переключе́ння*, *підстрахува́ння*);
- наголошування слів з метою розрізнення їх значень (*забі́гати* і *забіга́ти*).

Також в українській мові є правила акцентуації, які поширюються лише на певні групи слів:

- іменники на **-ання** наголошуються, як їх твірні дієслова (*блокува́ння*, *викида́ння*, *пасува́ння*, *пересува́ння*, *підстрахува́ння*, тощо);
- у двоскладових іменниках наголошується останній склад (*звання́*);
- відіменникові та віддієслівні іменники з префіксами **ви-**, **від-**, **за-**, **на-**, **над-**, **об-**, **пере-**, **під-**, **по-**, **при-**, **про-**, **роз-**, мають наголос здебільшого на префіксах (*за́мах*, *на́пад*, *ро́збіг* тощо);
- переважна більшість іменників у множині має наголос на закінченні (*гравці́*, *воротарі́*, *кидки́*, *фінти́* тощо).

Висновки до 5-го розділу

Термінологія є основою професійної мови. Саме тому опанування та навчання володінню науковим словом є одним із актуальних завдань мовної підготовки тренерів, вчителів, спортсменів та журналістів. Вміння працювати зі спортивними словниками, аналізувати терміни, вміння правильно вимовляти терміни, встановлювати сферу їх використання, коментувати правопис дозволяє підвищити рівень мовної компетентності майбутнього спеціаліста.

Проблема орфографічної та орфоепічної грамотності спортсменів, представників ЗМІ є актуальною, оскільки сьогодні досить гостро постає питання формування компетентності майбутніх фахівців. Оскільки знання правопису та вимови, досконале володіння ними сприяє удосконаленню літературної мови, дозволяє висловлювати власні думки чітко, лаконічно та зрозуміло. Незважаючи на численні наукові дослідження, питання правописної та орфоепічної правильності мовлення потребують подальшого аналізу.

ВИСНОВКИ

Спорт називають «феноменом ХХ століття», оскільки він є частиною життя кожної держави.

Вихідними елементами цієї галузі є спортивна термінологія – це сукупність термінів, які використовуються у галузі спорту та фізичної культури та спортивний термін – слово або словосполучення, яке використовують для позначення певного спортивного поняття.

Українську спортивну термінологію почали досліджувати в кінці ХІХ ст. З 20-30-х років ХХ ст. активізується робота над упорядкуванням спортивних термінів. З'являється безліч праць І. Боберського, Б. Кобилянського, які присвячені вивченню спортивної термінології.

Розвиток української термінології тісно пов'язаний із позамовною дійсністю та особливостями самої мови. У термінотворенні української мови переважають три основних способи: 1) використання іншомовної лексики на позначення певного терміна; 2) використання наявних словотворчих моделей (афіксація, словоскладання, аббревіації); 3) використання словосполучень для створення нових термінів.

Також у складі спортивної термінології виявлено інтернаціоналізми – лексичні одиниці, які поширені не менше ніж у трьох мовах, зберігаючи близьке або спільне значення й фонетико-морфологічну будову.

Серед основних способів збагачення української спортивної термінології інтернаціоналізмами виокремлюємо іншомовні запозичення, калькування, семантичне словотворення тощо.

Термінологічній лексиці властиві ті ж самі лексико-семантичні явища, які є у лексиці загальнолітературної мови. До них належать гіперо-гіпонімія, синонімія та антонімія. Вони мають власну специфіку та обмежені у використанні, тому у терміносистемах функціонують по-іншому. Це питання є дискусійним, оскільки

мовознавці досі не дійшли до єдиної думки, а саме, чи потрібно вважати ці процеси недоліками української термінології.

Проаналізувавши українську гандбольну термінологію, ми дійшли висновку, що вона складає чітко структуровану логічну систему. Вихідним терміном є термін *гандбол* – «командна спортивна гра з м'ячем на прямокутному майданчику, в якій кожна команда намагається якнайбільше разів закинути руками м'яч у ворота противника, інша назва – ручний м'яч» [3, с. 88].

На підставі лексико-семантичного аналізу гандбольної термінології проведеного нами виокремлено чотири тематичних групи українських термінів гандболу:

- 1) терміни та терміносполуки, що стосуються осіб, які беруть участь у грі у гандбол;
- 2) терміни та терміносполуки, що стосуються умов та обставин, у яких відбувається гра;
- 3) терміни та терміносполуки, що стосуються дій гравців та інших осіб, пов'язаних з грою у гандбол;
- 4) терміни та терміносполуки, що стосуються правил гри та їх виконання чи порушення.

У межах кожної з тематичних груп виокремлюємо також підгрупи, завдяки яким чітко структурували систему.

Установлено, що до гандбольної термінології належать однокорені теорміноодиниці і терміни-словосполучення. Полілексемні терміни, порівняно з однокореніми, більшою мірою деталізують поняття.

Ми здійснили аналіз української термінології гандболу за походженням і дійшли до висновку, що лексичні одиниці є різноманітними. Запозичені з інших мов лексеми з гандбольною семантикою, трактуємо як слова іншомовного походження.

Гандбольна лексика представлена словами, які мають праслов'янську основу. До складу запозичених слів відносимо номінації, які походять з таких мов: англійської, французької, німецької, італійської, грецької тощо. За кількістю домінують спільнослов'янські терміни. Також кілька лексичних одиниць відносимо до інтернаціоналізмів (*гандбол, пас та ін.*).

За структурними особливостями українську гандбольну термінологію ми поділили на терміни та терміносполуки. Серед них переважають двокомпонентні та трикомпонентні лексеми. За морфологічними характеристиками серед аналізованих назв розрізняємо терміни-іменники, субстантивовані прикметники та дієслова доконаного виду. Велика кількість терміносполук гандболу складаються з прикметника та іменника, а також поєднанням іменника та іменника в родовому відмінку.

Функціонування гандбольних термінів у сучасній українській мові пов'язане зокрема з вирішенням проблем орфографічного та орфоепічного характеру, оскільки два роки тому було оприлюднено Проект найновішої редакції правопису, який суттєво відрізняється від Правопису-93. Минулорічне громадське обговорення не дало змоги заторкнути численні важливі питання, які пов'язані зі специфікою фахової мови. Саме тому мовознавцям варто привернути увагу до цієї проблеми, оскільки масиви термінів та терміносполук є словотворчим джерелом, яке живить літературну мову.

Також нами створено словник українських гандбольних термінів. Відомо, що основою професійного спілкування у будь-якій сфері є спеціальна термінологія, яка вдосконалюється разом з розвитком певної галузі. Тому володіння нею та використання свідчить про високий рівень мовної компетентності фахівця. Даний словник можуть використовувати студенти та викладачі ЗВО, вчителі середніх загальноосвітніх шкіл, тренери, спортсмени, журналісти та особи, які цікавляться спортом, а саме – гандболом.

Перспективи дослідження вбачаємо у системному аналізі гандбольної термінології, що допоможе уточнити формулювання правил гри, створювати навчальні посібники, спортивні словники тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боберський І. Забави і ігри рухові: Ч.3. Копаний м'яч. Львів: Наклад товариства «Сокіл», 1906. 37 с.
2. Боровська О. Динаміка розвитку української термінології в галузі фізичної культури та спорту. *Українська термінологія і сучасність*: збірник наукових праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ: КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 37–40.
3. Боровська О. Уживання запозичень у термінології гандболу. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2007. № 593. С. 87-89.
4. Боровська О. В. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту: автореф.. дис.. ... канд.. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.22 «Фізична культура», ЛДІФК. Львів, 2003. 20 с.
5. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 361 с.
6. Гандбол: конспект лекцій / укл. Ю. Б. Ячнюк, І. О. Ячнюк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2011. 120 с.
7. Гаращенко Л. Б. Аналітизм як тип термінологічної номінації. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2012. Вип. 34. С. 223-229.
8. Гимер Н. О. Лексика косметики та косметології сучасної української мови: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2010. 413 с.
9. Драчук А. І. Теорія і методика викладання гандболу: навч. посібник. Вінниця, 2011. 130 с.
10. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: підручник. Київ: Рад. шк., 1965. 423 с.
11. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Вид. 2-е, випр. і доп. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2007. 219 с.

12. Кияк Т. Р. Лінгвістичні аспекти термінознавства: навч. посібник. Київ: УМК ВО, 1989. С. 7.
13. Короткий спортивний словник-довідник / Укл. М. Д. Зубалій, В. В. Сіркізюк. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. 216 с.
14. Короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту / уклад. Д. М. Диньовський. Київ: Просвіта. 1993, 20 с.
15. Крашевська І. В. Когнітивно-функційне позиціонування гандбольного терміна в англomовному фаховому тексті: дипломна робота. Запоріжжя, 2020. 127 с.
16. Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении терминологических систем. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. Москва: Наука, 1970. С. 120-125.
17. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. Москва: Изд. АН СССР. 1961, 158 с.
18. Малий античний олімпійський словник / І. К. Попеску. К.: Олімпійська література, 1999. 142 с.
19. Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики / уклад. Помірко Р. С., Дубяк М. Б., Івацьо Т. Р., Проців М. І. Львів: Українські технології. 2009, 100 с.
20. Наумчук В. Словник-довідник основних термінів і понять з теорії та методики фізичного виховання і спорту / В. Наумчук. Тернопіль. 2004, 64 с.
21. Основы термінознавства: навчальний посібник / за ред. Л. М. Марчук, О. А. Копусь, А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький. О. А. 2011, 224 с.
22. Павлова О. І. Основы термінознавства: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. Рівне: Волинські обереги, 2011. 200 с.
23. Панишко Ю. М. Українсько-російсько-англійський словник з фізичної культури і спорту. Львів. 1996, 94 с.

24. Паночко М. М. Дослідження спортивної термінології в східнослов'янських мовах. *Інформаційні матеріали Наукової ради з проблем «Закономірності розвитку нац. мов у зв'язку з розвитком соц. нації»*. Київ: Наукова думка, 1972. Вип. 14. С. 15–20.
25. Паночко М. М. Науково-технічний прогрес і спортивна термінологія. *Науково-технічний прогрес і мова: тези доп. респ. наук. конф.* Житомир: Житомир. пед. інститут, 1976. С. 108–110.
26. Паночко М. М. Украинская спортивная лексика: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Киев: Киев. гос. пед. ин-т им. А. М. Горького, 1978. 23 с.
27. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ. 1994, 216 с.
28. Породько-Лях О., Кудря М. Етапи розвитку української спортивної термінології. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2016. № 2. С. 82-85.
29. Процик І. Р. Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах: автореф. дис. ... д-ра філолог. наук: [спец.] 10.02.01 «Українська мова»; Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки. Луцьк, 2021. 39 с.
30. Процик І. Українська футбольна лексика першої половини ХХ століття: втрачена своєрідність чи польський вплив? *Проблеми слов'янознавства* / за ред. А. Л. Татаренко. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2016. Вип. 65. С. 77–95.
31. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. Москва: изд-во АН СССР, 1959. 14 с.
32. Реформатский А. А. Мысли о терминологии. *Вопросы терминологии*. Москва: АН СССР, 1961. С. 46-54.
33. Російсько-український словник з фізичної культури і спорту / Осінчук В. Г., Попеску І. К., Рябенко Є. М. та ін. Л.: Світ, 1993. 312 с.
34. Російсько-український фізкультурно-спортивний словник / Волинець А. Р., Гринь Ю. О., Короп Ю. О., Харчук О. В. К., 1995. 138 с.

35. Словник лінгвістичних термінів / за ред. Д. І. Ганича, І. С. Олійника. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
36. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. / за ред. І. К. Білодіда. С. 87 - 88.
37. Струганець Ю. Б. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку ХХІ століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук. Тернопіль, 2016. 228 с.
38. Струганець Ю. Б. Семантична стратифікація тематичної групи «Організація гри» футбольної лексики сучасної української мови. *Moderní slovanské jazyky a literatury: traduce a současnost. Lingvistická studia mladých vedcu V.* / Alla Arkhangelska (ed.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. С. 25–29.
39. Струганець Ю. Б. Тематична група «процес гри» у футбольній лексиці сучасної української мови. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Мовознавство*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 1 (23). С. 188–191.
40. Струганець Ю. Б. Загальновживані слова у складі футбольної лексики. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали ІХ Всеукраїнської наук. конф., 18–22 листопада 2013 р.* Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 203–205.
41. Струганець Ю. Б. Процес іншомовних запозичень у футбольній лексиці сучасної української мови. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: зб. наук. праць / гол. ред. І. Д. Пасічник. Острог: Вид. Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 57. С. 116–120.
42. Струганець Ю. Б. Футбольна лексика української літературної мови: іманентні ознаки. *Studia Metodologica*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 41. С. 67–72.
43. Суперанская А. В. Вклад А. А. Реформатского в развитие советских терминологических исследований. Москва: Наука, 1982.

44. Сучасна українська спортивна термінологія: навч. посіб. для студ. ф-тів фіз. виховання вузів / І. В. Пущина, В. М. Зайцева. Запоріжжя, 2003. 96 с.
45. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина (лингвистические проблемы научно-технической терминологии). Москва: Наука, 1970. С. 53-67.
46. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол: В. М. Русанівський. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
47. Українсько-російський словник: у 6-ти т. / редкол. І. М. Кириченко. Київ, 1963. Т. 6. 618 с.
48. Франко Т. Історія й теорія руханки. Коломия – Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1923. 192 с.
49. Юрко Н. Синонімічні характеристики термінів гандболу в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 56. С. 343-345.
50. Янків І. Роль Івана Боберського у розвитку української спортивної термінології. *Молода спортивна наука України: матеріали II Всеукраїнської наукової конференції аспірантів (11–13 березня 1998 р. м. Львів): в 2-х ч.* Львів: ЛДІФК, 1998. Ч. 1. С. 79–82.
51. Янків І. Т. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів : метод. рек. для працівників галузі фіз. культури і спорту. Л., 2000. 26 с.
52. Янків І. Т. Українська спортивна термінологія: історико-методологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 27.09.00. Луцьк, 2000. 23 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод.і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Основи навчання тактики гри в гандбол: навчально-методичний посібник / уклад. О. М. Соловей, Д. О. Соловей. Дніпро, 2018. С. 112 с. 41
3. Словник іншомовних слів / укладач Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
4. Словник іншомовних слів / укладач О. С. Мельничук. Київ: Українська радянська енциклопедія, 1974. 865 с. с.390
5. Словник іншомовних слів / упоряд.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 683 с.
6. Словник спортивних термінів із загальної фізичної підготовки для здобувачів вищої освіти / уклад.: В. М. Лишевська, С. І. Шаповал, І. І. Петрушкевич. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 208 с. с.141
7. Словник термінів та понять зі спортивних дисциплін / упоряд.: О. О. Момот, Є. Ю. Шаповал, Ю. В. Зайцева, С. М. Новік. Полтава, 2019. 148 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
9. Словник футбольних термінів / уклад. О. А. Свертнев. Полтава: Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, 2007. 32 с.
10. Цап І. Г., Цап М. І. Термінологічний словник зі спортивних ігор / упоряд.: І. Г. Цап, М. І. Цап. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 72 с.
11. Австрія – Україна – 34:30. Текстовая трансляция матча. URL: <https://sport.ua/news/473245-avstriya-ukraina-34-30-tekstovaya-translyatsiya-matcha> (дата звернення: 20.04.2020).
12. Аналіз чоловічого Євро-2022. URL: <https://handball.net.ua/ukr/analiz-cholovichogo-evro-2022-perevaga-pravih-pivserednih-ta-efektivnist-atak-v-zalezhnosti-vid-poziciji/> (дата звернення: 12.09.2022).

13. Андрій ВОРОБЕЙ: «Хотілося, щоб Шахтар виграв з більшим рахунком». URL: <https://sport.ua/uk/news/481239-andrey-vorobey-hotelos-chtoby-shahter-vyigral-s-bolee-krupnym-schetom> (дата звернення: 20.04.2020).
14. Болбой з Амстердама жорстко покарав гравця Роми за затримку часу. URL: <https://sport.ua/uk/news/532652-bolboy-iz-amsterdama-zhestko-nakazal-igroka-romy-za-zaderzhku-vremeni> (дата звернення: 12.09.2022).
15. Бражник В. Україна може пишатися своєю молоддю. URL: <https://handball.net.ua/ukr/vadim-brazhnik-ukrajina-mozhe-pishatisya-svoeyu-moloddyu/> (дата звернення: 12.09.2022).
16. Бусло О. Звезда волгоградского гандбола Ольга Акопян: «Я счастливый человек». URL: <https://vpravda.ru/sport/zvezda-volgogradskogo-gandbola-olga-akopyan-ya-schastlivyy-chelovek-71859/> (дата звернення: 20.04.2020).
17. Валентин Вакула: «Впевнений, що Україна залишиться незалежною державою». URL: <https://handball.net.ua/ukr/valentin-vakula-quot-vpevneniy-scho-ukrajina-zalishitsya-nezalezhnoyu-derzhavoyu-quot/> (дата звернення: 12.09.2022).
18. Вергелюк М. Спортсменки – всі з одного тіста, в них навіть долі схожі. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1319/118/46573> (дата звернення: 12.09.2022).
19. Видео всех голов 18-го тура РПЛ. URL: <https://www.sovsport.ru/football/articles/2:925510> (дата звернення: 20.04.2020).
20. Віце-президент ФГУ – про новий сезон та новий підхід у відборі молоді до занять гандболом. URL: <https://handball.net.ua/ukr/spodivaemos-rozpochati-chempionat-u-zhovtni-vice-prezident-fgu-pro-noviy-sezon-ta-noviy-pidhid-u-vidbori-molodi-do-zanyat-gandbolom/> (дата звернення: 12.09.2022).
21. Гандбол «Реально» Миколаївська сенсація. URL: <http://mksport.com.ua/handbol-superliha-realno-mykolaivska-sensatsiia/> (дата звернення: 12.09.2022).
22. Гандбол. URL: <https://glavcom.ua/tags/gandbol.html> (дата звернення: 12.09.2022).

23. Гандбол. История любимого спорта. URL: <https://www.sports.ru/tribuna/blogs/mhccska/2769435.html> (дата звернення: 20.04.2020).
24. Гандбол. Сергей Приголовкин: судейство сестер Бонавентюра в матче Беларусь — Хорватия... Прошу не обвинять меня в сексизме. URL: <https://www.pressball.by/news/handball/347331> (дата звернення: 20.04.2020).
25. Гандбол: «Карпати» починають домашній з'їзний тур з поразки від лідера. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/146681> (дата звернення: 20.04.2020).
26. Гандбол: збірна України припинила боротьбу на чемпіонаті Європи. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-gandbol-ukrayina-zbirna-sport/30377236.html> (дата звернення: 20.04.2020).
27. Гандболістки Галичанки з перемоги стартували у польській Суперлізі. URL: <https://sportarena.com/uk/more-sports/handball/gandbolistki-galichanki-z-peremogi-startuvali-u-polskij/> (дата звернення: 12.09.2022).
28. Гема М. Чемпіонат Європи з гандболу 2020 – що це за вид спорту та які правила. URL: https://24tv.ua/sport/gandbol_yevro_2020_zhinki_choloviki_pravila_gri_v_gandbol_n1260652 (дата звернення: 20.04.2020).
29. Герой дня. Німецький воротар відбив п'ять пенальті за матч. URL: <https://sport.ua/uk/news/480133-video-geroy-dnya-nemetskiy-vratar-otbil-pyat-penalti-za-match> (дата звернення: 20.04.2020).
30. ГК «ZTR» і «Мотор» - єдині команди в Україні, які можуть претендувати на щось серйозне в Європі. URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=85104> (дата звернення: 12.09.2022).
31. Гості на цілий сезон. Нові реалії українських клубів. URL: <https://sport.ua/uk/news/593608-gosti-na-tselyiy-sezon-novye-realii-ukrainskih-klubov> (дата звернення: 12.09.2022).

32. Грачев И. Александр Шевелев – о вечеринках с Дуйшебаевым, драках, потерянной сумке и украденных деньгах. URL: https://xsport.ua/handball_s/news/aleksandr-shevelev-o-vecherinkakh-s-duyshebaevym-drakakh-poteryannoy-sumke-i-ukradennykh-dengakh_2264910/ (дата звернення: 20.04.2020).
33. Збірна України U-18 з гандболу стала віце-чемпіоном Європи у дивізіоні В. URL: <https://sportarena.com/uk/more-sports/handball/zbirna-ukrayini-u-18-z-gandbolu-stala-vitse-chempionom/> (дата звернення: 12.09.2022).
34. Капітан гандбольного клубу «Гомель» Татяна Цырибко «Хочу быть собой». URL: https://www.newsgomel.by/news/vedomosti-sport/kapitan-gandbolnogo-kluba-gomel-tatyana-tsyribko-khochu-byt-soboy_48706.html (дата звернення: 12.09.2022).
35. Коляго О. Мотор – Віве Кельце. Прогноз і анонс на матч Ліги чемпіонів. URL: <https://sport.ua/uk/news/478354-motor-vive-keltse-prognoz-i-anons-na-match-ligi-chempionov> (дата звернення: 20.04.2020).
36. Лисовский А. "Ростов-Дон" вышел в "Финал четырех" Лиги чемпионов. URL: <https://www.sport-express.ru/handball/eurocups/reviews/rostov-don-vyshel-v-final-chetyreh-ligi-chempionov-1534537/> (дата звернення: 20.04.2020).
37. Лучани у складі запорізького «Мотора» стали володарями Суперкубка України. URL: <https://volynsport.in.ua/gandbol/luchany-u-skladi-zaporizkogo-motora-staly-volodaryamy-superkubka-ukrayiny> (дата звернення: 12.09.2022).
38. Львівська «Галичанка» претендує на «золото» Балтійської ліги з гандболу. URL: <https://varta1.com.ua/lvivska-galychanka-pretenduye-na-zoloto-baltiyskoyi-ligy-z-gandbolu/> (дата звернення: 20.04.2020).
39. Майстер-клас із гандболу від «Галичанки». URL: https://zaxid.net/maysterklas_iz_gandbolu_vid_galichanki_n76552 (дата звернення: 12.09.2022).
40. Мандзій О. Україна здобула надвільову перемогу на старті відбору на Євро-2022 з гандболу серед жінок. URL: <https://susplne.media/170104-ukraina-zdobula->

[nadvolovu-peremogu-na-starti-vidboru-na-evro-2022-z-gandbolu-sered-zinok/](#) (дата звернення: 12.09.2022).

41. Місіков Х. Україна заслужила перемогу. Ця збірна може пошуміти на Євро. URL: <https://sport.ua/uk/news/462125-ukraina-zasluzhila-pobedu-eta-sbornaya-mozhet-poshumet-na-evro-2020> (дата звернення: 20.04.2020).

42. Мороз Є. Гол «Мотора» після ефектної комбінації визнали найкращим у турі гандбольної Ліги чемпіонів. URL: <https://suspilne.media/182283-gol-motora-pisla-efektnoi-kombinacii-viznali-najkrasim-u-turi-gandbolnoi-ligi-chempioniv-video/> (дата звернення: 12.09.2022).

43. «Мотор» став чотириразовим володарем суперкубка України з гандболу. URL: <https://glavcom.ua/sport/news/motor-stav-chotirirazovim-volodarem-superkubka-ukrajini-z-gandbolu-foto-525014.html> (дата звернення: 20.04.2020).

44. Не тільки збереження українського гандболу, але й можливість перебудувати його. URL: <https://handball.net.ua/ukr/quot-ne-tilki-zberezheniya-ukrajinskogo-gandbolu-ale-y-mozhlyvist-perebuduvati-yogo-quot/> (дата звернення: 12.09.2022).

45. Одеса й Одеська область сподіваються на новий гандбольний сезон і готуються до нього. URL: <https://handball.net.ua/ukr/odesa-y-odeska-oblast-spodivayutsya-na-noviy-gandbolniy-sezon-i-gotuyutsya-do-nogo/> (дата звернення: 12.09.2022).

46. Олександрія вистояла в Сент-Етьєні, відігравшись після голу на початку матчу. URL: <https://sport.ua/uk/news/463360-aleksandriya-vystoyala-v-sent-etyene-otygravshis-posle-gola-v-nachale-matcha> (дата звернення: 20.04.2020).

47. Плеймейкер — Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%B5%D1%80>

48. «Поглянемо на наш гандбол під іншим кутом». URL: <https://handball.net.ua/ukr/poglyanemo-na-nash-gandbol-pid-inshim-kutom-generalniy->

[sekretar-fgu-oleksandr-gladun-prokomentuvav-zaproshennya-mihaelya-biglera/](#) (дата звернення: 12.09.2022).

49. Пресинг – тлумачення, орфографія, новий правопис. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B3>

50. Радченко О. Гандбол відбирає особисте життя, але дарує здійснення мрій. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/945/118/34385> (дата звернення: 12.09.2022).

51. Тренер збірної Франції: «Якщо чесно, українці не повинні створити нам надто багато проблем в захисті». URL: https://xsport.ua/ua/handball_s/news/trener-zbirnoyi-frantsiyi-chesno-kazhuchy-ukrayintsi-ne-povynni-stvoryty-nam-zanadto-bagato-problem_7369972/ (дата звернення: 12.09.2022).

52. Троць П. «Галичанка» виграла матч у чемпіонаті Польщі з гандболу. URL: <https://suspilne.media/280601-galicanka-vigrala-matc-u-ceptionati-polsi-z-gandbolu-ce-persa-peremoga-ukrainskoi-komandi-v-inozemnomu-ceptionati/> (дата звернення: 12.09.2022).

53. У допінг-пробах 3 російських гандболісток на молодіжному ЧС знайшли мельдоній. URL: https://lb.ua/sport/2017/09/09/376044_dopingprobah_treh_rossiyskih.html (дата звернення: 12.09.2022).

54. У Заставній відбулась товариська зустріч команд юних гандболістів. URL: <https://handball.net.ua/ukr/u-zastavniy-vidbulas-tovariska-zustrich-komand-yunih-gandbolistiv/> (дата звернення: 12.09.2022).

55. У російських гандболісток за допінг відібрали медалі чемпіонату Європи. URL: <https://glavcom.ua/sport/news/u-rosiyskih-gandbolistok-za-doping-vidibrali-medali-ceptionatu-jevropi-467296.html> (дата звернення: 20.04.2020).

56. Юніорська збірна України з гандболу стала віце-чемпіоном Європи у дивізіоні «В». URL: <https://tsn.ua/prosport/yuniorska-zbirna-ukrayini-z-gandbolu-stala-viceceptionom-jevropi-u-divizioni-b-2135308.html> (дата звернення: 12.09.2022).

ДОДАТОК

Словник українських гандбольних термінів

7-метрова лінія – лінія завдовжки 1 м, проведена паралельно до центру воріт на відстані 7 м [10, с. 125].

9-метрова лінія – лінія, яка проведена на ігровому майданчику на відстані 3 м паралельно до площі воріт для виконання вільних кидків [10, с. 120].

Автогол – м'яч, забитий гравцем у свої ворота [9, с. 4].

Автор гола – гравець, який забив м'яч у ворота [9, с. 4].

Амплуа – ролі, що відповідають характерові обдарування спортсмена [5, с. 33].

Арбітр – посередник у матчі між двома командами, що наділяється винятковими повноваженнями щодо виконання і трактування Правил гри в даному матчі [9, с. 4].

Атака – цей термін у гандболі вживається у двох випадках: 1) дії гравців, із метою опинитися з м'ячем ближче до воріт суперників і спробувати закинути м'яч, 2) дії захисника, який намагається заволодіти м'ячем нападаючого, або намагається відібрати м'яч у нього [10, с. 36].

Аут – термін, що у спортивних іграх з м'ячем означає виліт м'яча, шайби за межі спортивного поля, майданчика [5, с. 65].

Аутсайдер – спортсмени, спортивна команда, які у змаганні посіли одне з останніх місць [5, с. 66].

Бачити майданчик – вміти розташовуватись так, щоб було одночасно видно і м'яч, і найближчих партнерів, і суперників [10, с. 36].

Бічні лінії – довгі лінії розмітки поля, що обмежують його розміри. [9, с. 4].

Блок – прийом, за допомогою якого захисник заступає шлях м'ячу до своїх воріт [5, с. 86].

Блокування суперника – дозволений Правилами тактичний прийом, суть якого полягає у безконтактному перешкоджанні тулубом просуванню супернику до м'яча на ігровій відстані з метою оволодіння м'ячем [9, с. 4].

Бомбардир – найрезультативніший гравець, який забив найбільше голів у ворота противника [3, с. 179].

Ведення м'яча – поштовхи м'яча пальцями однієї руки об поверхню майданчика [10, с. 36].

Викидання і відбивання м'яча – прийоми, за допомогою яких захисник перериває ведення м'яча, або кидок по воротах [10, с. 36].

Витягнути захисника на себе – змусити захисника залишити раніше зайняту позицію у лінії воротаря і вийти вперед [10, с. 36-37].

Вихід один на один – ігровий момент, у якому гравець, атакуючий ворота суперника залишаючи за спиною або далеко в стороні від себе всіх захисників із ближньої відстані без перешкод [10, с. 37].

Відсторонення – заборона гандболістові брати участь в офіційних змаганнях або заборона офіційній особі виконувати службові обов'язки на певну кількість матчів або певний термін [9, с. 4].

Вільний кидок – призначений при порушенні правил, а також як спосіб відновлення гри після її зупинки, навіть якщо порушення не було. Вільний кидок виконується без свистка [10, с. 37].

Ворота – елемент (устаткування) поля, точно визначене для кожної команди, яке вона захищає під час гри. Встановлюються посередині кожної лінії воріт, складаються з двох вертикальних стійок, розташованих на однаковій відстані від кутових флагштоків і з'єднаних вгорі горизонтальною поперечкою [9, с. 4].

Воротар – член спортивної команди, який захищає ворота [8, с. 741].

Воротарський майданчик – знаходиться усередині кожного штрафного майданчика. З точок на лінії воріт, розташованих на відстані 5,5 м від внутрішньої

сторони кожного із стояків воріт, під прямим кутом до лінії воріт проводяться два відрізки завдовжки 5,5 м. Кінці відрізків з'єднуються лінією, паралельною лінії воріт [9, с. 4].

Втома – стан організму, що виникає внаслідок функціональної активності і проявляється в тимчасовому зниженні працездатності [9, с. 4].

Гандбольний клуб – спортивна організація, що поєднує людей, які займаються гандболом [10, с. 120].

Гол – зараховується, якщо м'яч перетнув лінію воріт, і при цьому атакуюча команда не порушила правила, а суддя не дав сигнал зупинити гру [10, с. 37].

Головний арбітр – арбітр, що очолює групу арбітрів, які обслуговують певний турнір [9, с. 7].

Господар поля – команда, яка проводить матч на своєму стадіоні [9, с. 7].

Гравець матчу – у спорті гравець, який показав найбільшу продуктивність у матчі [7, с. 100].

Гравець, «тимчасово вилучений» з поля – гравець, вилучений арбітром з поля для усунення недоліків у своєму обмундируванні і який не втратив права на подальшу участь у грі [9, с. 7].

Гравець, який самовільно залишив поле – гравець, який залишив під час матчу поле без дозволу арбітра, вийшовши за межі поля, за винятком, якщо гравець травмований або опиниться за межами поля за інерцією [9, с. 7].

Гравець, який тимчасово залишив поле – гравець, який залишив поле через травму або вийшов за його межі з дозволу арбітра і не втратив права на подальшу участь у грі [9, с. 7].

Груба гра – навмисні дії стосовно суперника з використанням заборонених прийомів нападу, за які команда карається штрафним [9, с. 8].

Грубе поводження – серйозний випадок прояву недисциплінованості, невинуватено агресивні дії стосовно суперника, коли не ведеться безпосередня боротьба за м'яч [9, с. 8].

Дев'ятка – один із верхніх кутів воріт [10, с. 120].

Дербі – матч між командами, які є постійними суперниками [34, с. 212].

Дискримінація – обмеження в правах, позбавлення рівноправності [9, с. 8].

Дистанція – ділянка між стартом і фінішем у змаганнях з бігу, перегонях, плаванні тощо [4, с. 174].

Дисциплінованість – підпорядкування своїх дій, учинків установленим Правилам гри [9, с. 8].

Допінг – речовини, що при введенні в організм викликають тимчасове підвищення його активності [5, с. 181].

Допінг-контроль – система заходів, спрямованих на попередження застосування допінгу [9, с. 9].

Дриблер – гандболіст, що використовує дриблінг [34, с. 213].

Дриблінг – ведення м'яча [10, с. 37].

Жестикуляція – суддя, який обслуговує матч, користується спеціально розробленою системою жестів, пояснюючи гравцям, яке порушення гри допущено, як карається за це команда, в яку сторону призначений штрафний [10, с. 38].

Жовта картка – засіб для публічної демонстрації арбітром свого рішення про попередження гравця за допущені порушення [9, с. 10].

Заключна фаза – комплекс рушійних дій, спрямованих на забезпечення готовності гравця до подальших дій [10, с. 38].

Замах – відведення руки з м'ячем для майбутнього розгону м'яча [9, с. 40].

Заслони – дії, якими гандболісти однієї команди заважають своїм суперникам бачити подачу або траєкторію польоту м'яча [7, с. 125].

Затримання м'яча – прийом, за допомогою якого воротар заступає шлях м'ячу, що летить у ворота [10, с. 38].

Затягування часу гри – форма вияву недисциплінованого, неспортивного поведження, навмисні дії гравця з метою необґрунтованого подовження паузи після зупинки у грі до її поновлення [9, с. 10].

Захист – дія, яку виконують гравці, щоб захистити ділянку ігрового поля [7, с. 93].

Звільнення – індивідуальна тактична дія, за допомогою якої нападаючий звільняється від опіки суперника і займає вигідну позицію для подальшого ведення гри [9, с. 57].

Змагання – своєрідний підсумок тренувальної, виховної та організаційної роботи тренера і колективу [7, с. 101].

Зона – простір на полі, який визначає сферу діяльності гравця [34, с. 213].

Зупинки – дії гандболіста з метою або звільнитися від опіки суперника, створюючи сприятливу можливість партнеру для взяття воріт, або ефективно продовження гри [10, с. 38].

Ігрова комбінація – узгодження взаємодія гравці команди [10, с. 39].

Кидок – дія, яка завершується взяттям воріт противника [10, с. 39].

Кидок воротаря – виконання воротарем команди, що захистилась [10, с. 39].

Комбінаційна гра – спеціально організовані взаємодії декількох гандболістів у захисті й нападі [9, с. 12].

Комбінація – складний задум; кілька заздалегідь передбачених ходів, розрахованих на поліпшення позиції, виграш; маневр, виверти [5, с. 279].

Коментатор – особа, що супроводжує матч своїми поясненнями по радіо або телебаченню [9, с. 12].

Контратака – негайний перехід в атаку після відбитої атаки суперника [34, с. 216].

Контрольний матч – неофіційне змагання, що проводиться за взаємною домовленістю між командами (клубами) для перевірки ступеня підготовленості окремих гравців і команди в цілому [9, с. 12].

Лідер – учасник спортивних змагань, який іде попереду інших» [8, Т. 4, с. 509].

Лінії воріт – короткі лінії розмітки поля, що обмежують його розміри, на яких розташовані ворота [9, с. 13].

Лінії заміни – умовний коридор, утворений лініями, що проводяться паралельно до центральної лінії на відстані 4,5 м від неї [10, с. 122].

Лінія обмеження воротаря – лінія довжиною 15 см., яка проведена паралельно до центру воріт на відстані 4 метра [10, с. 39].

Ловля – прийом, за допомогою якого гравцю двома або однією рукою оволодіває м'ячем, що летить [10, с. 39].

Матч – спортивне змагання між командами або окремими спортсменами. [9, с. 13].

Матчеві турніри – передбачаються календарем спортивних змагань і носять традиційний характер. У них можуть брати участь дві й більше команд [9, с. 13].

Міжнародний матч – матч між двома командами, що належать різним асоціаціям (два клуби, один клуб і одна національна збірна або дві національні збірні) [9, с. 14].

М'яч – інвентар для гри у футбол, має форму сфери, виготовлений зі шкіри або іншого підходящого матеріалу, надутий повітрям. [9, с. 14].

Напад – основна дія команди під час гри [7, с. 123].

Нападник – гравець, який на полі розташований найближче до воріт суперника [8, Т. 5, с. 137].

Небезпечна гра – дії гравця, що прагне безпосередньо заволодіти м'ячем, у результаті яких виникає небезпека ненавмисного нанесення травми супернику або іншому учаснику гри [9, с. 15].

Небезпечний напад – заборонені Правилами дії гравця, який фактично не прагне безпосередньо заволодіти м'ячем, у результаті яких виникає небезпека нанесення травм суперникові [9, с. 15].

Недисципліноване поведження – порушення норм поведження на полі, моралі й етики [9, с. 15].

Нейтралізація – позбавлення гравця можливості добре зіграти [34, с. 218].

Нічия – допускається, але у разі потреби виявити переможця гри може бути призначений додатковий час, а у разі потреби серія семиметрових кидків [10, с. 40].

Обманні рухи – дії гандболіста, які застосовуються з метою створення сприятливих умов своїй команді для успішного завершення комбінації або кидків по воротах [10, с. 40].

Оборона – дії, спрямовані на захист і відведення небезпеки від свої воріт [8, Т. 5, с. 550].

Опіка – дія, спрямована на те, щоб перешкодити опікуваному одержати м'яч. [9, с. 62].

Основна фаза – комплекс рушійних дій, що забезпечує виконання основного прийому [10, с. 40].

Основний гравець – основний гравець, тобто гравець стартового складу або будь-який запасний гравець, що замінив основного до чи після початку гри [9, с. 16].

Пасивна гра – гра, при якій команді не дозволяється тримати м'яча, не робити спроб атакувати або виконувати кидок у ворота [3, с. 63].

Перевтома – природне короткочасне зниження працездатності, викликане значними тренувальними або змагальними навантаженнями [9, с. 17].

Передача м'яча – основний прийом, який забезпечує взаємодію гравців під час гри [10, с. 40].

Переміщення – дії, які дозволяють гандболісту звільнитися від опіки суперника, виходити на вільне місце, вибрати оптимальне місце для гри з партнером та кидка по воротах [10, с. 40].

Перенапруга – нестійкі, переважно разові, порушення в організмі, викликані невідповідністю між фізичним навантаженням і рівнем підготовки організму [9, с. 17].

Перетренованість – стійке погіршення спортивної працездатності, нервово-психічного і фізичного стану спортсмена в результаті суттєвих недоліків в режимі і методиці тренувань [9, с. 17].

Перехоплення – дії гравця захисту, що дозволили йому одержати володіння м'ячем згідно з правилами [5, с. 105].

Персональне покарання – дисциплінарний захід впливу на гравця за недисципліноване поведження, грубе або систематичне порушення Правил, норм поведження на полі — попередження (жовта картка), видалення з поля (червона картка) [9, с. 17].

Підбурювання – спонукання, заклик до дій зі шкідливими, небезпечними наслідками або до непорядних, злочинних дій [9, с. 17].

Підготовча фаза – комплекс рушійних дій, що забезпечують гандболісту прийняття найбільш вигідного положення для виконання основної дії [10, с. 40].

Підстрахування – положення, при якому гравець готовий допомогти нападнику або блокуючого в тому випадку, якщо той не зможе самостійно обробити м'яч [7, с. 130].

Покарання – попередження, що супроводжується пред'явленням жовтої картки; видалення на дві хвилини; дискваліфікація [10, с. 41].

Поле для гри – спеціальний майданчик прямокутної форми завдовжки більше за ширину, встановлених розмірів з відповідним устаткуванням і розміткою [9, с. 18].

Полевий гравець – кожен гандболіст команди, крім воротаря [9, с. 18].

Початковий кидок – спосіб початку гри, а також її відновлення після закинутого гола [10, с. 41].

Правило трьох кроків – гравець має право зробити з м'ячем не більше трьох кроків, після чого повинен передати м'яч іншому гравцеві, кинути його у ворота або ударити у підлогу [10, с. 41].

Правило трьох секунд – гравець може утримувати м'яч не більше трьох секунд [10, с. 41].

Приземлення – приземлення додолу, коли гравець відштовхуючись ногою, приземляється на стегно, а потім на бік із перекатом на спину [9, с. 51].

Приймальник – гравець, який приймає подачу на себе [8, Т. 7, с. 623].

Провокація – навмисні дії проти гравців з метою підбурити їх на згубні для них вчинки або рішення [5, с. 462].

Прогресивне покарання – означає, що недостатньо за окреме порушення давати вільний кидок або семиметровий кидок, оскільки порушення виходить за межі звичайного [3, с. 63].

Прослизання – вид групових дій, які дозволяють захисникам уникати заслонів і зіткнень між собою при опіці [9, с. 64].

Рахунок матчу – співвідношення м'ячів, забитих командами-суперниками протягом матчу [9, с. 20].

Реабілітація – система фізичних вправ, спрямована на відновлення втрачених функцій організму чи окремих органів та на відновлення фізичних якостей [9, с. 28].

Результат гри – підсумок матчу, виражений кількістю забитих і пропущених м'ячів [9, с. 21].

Рейд – швидкий напад гравця на ворота суперника [34, с. 221].

Рейтинг – показник досягнень у класифікаційному списку, який визначають за встановленими результатами [9, с. 21].

Рекорд – найвище досягнення, здобуте в якійсь галузі (у праці, спорті тощо) [7, с. 110].

Рикошет – відскакування м'яча після удару об якусь поверхню [34, с. 221].

Розбіг – біг з швидкістю, що поступово збільшується [8, Т. 8, с. 610].

Розбір – вид групових дій, при яких захисники у визначений момент одночасно здійснюють щільну опіку декількох нападників [2, с. 41].

Розмітка поля – сукупність ліній і міток на ґрунті поля для позначення його меж, окремих майданчиків, що регламентують окремі умови гри [9, с. 21].

Рухові якості (фізичні) – якості, що характеризують фізичний розвиток людини і здатність рухової діяльності, тобто вияв фізичних якостей сили, швидкості, витривалості, спритності, гнучкості, а також прояв комплексних якостей стрибучості, швидкісної, силової витривалості тощо [9, с. 22].

Секундометрист – особа, яка облічує час за допомогою секундоміра на спортивних змаганнях і визначає результат змагань [4, с. 693].

Симуляція – спроба гравця ввести в оману арбітра удаваною травмою або грубою грою, застосованою проти нього [9, с. 22].

Система гри – це основний спосіб гри команди, який визначає особливості розташування і пресування гравців за завданням, встановленим за позиціями в атаці та захисті [9, с. 22].

Склад команди – заявочний список гравців, оформлений перед початком змагань [9, с. 22].

Спірний м'яч – спосіб поновлення гри, коли її зупинив арбітр через причину не передбачену Правилами гри [9, с. 23].

Спорт – багатогранне суспільне явище, складовий елемент культури суспільства, один із засобів і методів всебічного розвитку людини, зміцнення його здоров'я і підготовки до трудової і творчої діяльності, що складається з фізичних вправ і деяких інших видів діяльності, що мають характер змагань [9, с. 23].

Стиль гри – єдність основних особливостей і відмітних рис, що виявляються в манері індивідуальних, групових і командних дій [9, с. 24].

Стійка – положення гравців з м'ячем, або без м'яча в повній готовності до дії [10, с. 42].

Стійка воротаря – вихідне положення, яке займає воротар для відбивання і затримання м'яча, що летить у ворота [10, с. 42].

Стійка захисника – положення гравців на майданчику в повній готовності до швидкого руху в будь-якому напрямку [10, с. 42].

Стратегія – процес планування побудови і спрямування особливостей підготовки та дій футбольної команди протягом усього спортивного сезону [9, с. 25].

Стрибок – дія, яка застосовується при блокуванні, перехопленні м'яча [9, с. 52].

Суддя – персона на яку покладена відповідальність за дотримання правил і підтримка в порядку в грі [6, с. 116].

Табло – щит або екран зі світловими сигналами чи умовними знаками, що передають повідомлення про склад граючих команд, рахунок матчу, хто забив м'яч та іншу необхідну інформацію [9, с. 25].

Тайм – частина спортивної гри, що відбувається протягом певного часу [7, с. 117].

Тайм-аут – 1-хвилинна перерва, яку може взяти команда, яка володіє м'ячем [10, с. 42].

Тактика гри – сукупність індивідуальних групових дій гравців у нападі і захисті, спрямованих на розв'язання двох завдань: закинути м'яч у ворота суперника забезпечити захист власних воріт [10, с. 42].

Техніка – сукупність прийомів, застосовуваних гандболістом [8, Т. 10, с. 104].

Тренер – спеціаліст з певного виду спорту, який керує тренуванням спортсменів [9, с. 26].

Тренувальний інвентар – комплект знарядь, що використовують спортсмени на навчально-тренувальних заняттях [9, с. 26].

Трибуна – споруда для глядачів на стадіоні з підвищеними рядами місць, які розташовані уступами вгору [9, с. 26].

Тримання гравця – прийом індивідуальних тактичних дій у захисті, застосовується з метою перешкодити певному супернику приймати безпосередню участь у ігровому епізоді [9, с. 26].

Турнір – змагання між окремими учасниками або командами за круговою системою, де учасники зустрічаються між собою один або кілька разів [4, с. 784].

Ухилення – індивідуальні тактичні дії, за допомогою яких нападаючий звільняється від опіки суперника і займає вигідну позицію [10, с.42].

Учасники гри – гандболісти, тренери, особи, які внесені в Рапорт арбітра й виконують у матчі офіційні функції [9, с. 27].

Фаза – комплекс рушійних дій, що забезпечує виконання основного прийому [7, с. 113].

Фанат – аматор, який колекціонує усе, що стосується його улюбленої команди, чемпіонату, або займається статистикою [10, с. 126].

Фізична підготовка – загальний і спеціальний розвиток спортсмена, що забезпечує його подальше вдосконалення в техніці і тактиці гандболу [9, с. 27].

Фізична підготовленість – результат фізичної підготовки, виражений в певному рівні розвитку фізичних якостей, придбаних рухових навичок та умінь, необхідних для здійснення певної діяльності [9, с. 27].

Фізична реабілітація – система фізичних вправ, спрямована на відновлення втрачених функцій організму чи окремих органів та на відновлення фізичних якостей [9, с. 28].

Фізичне виховання – спеціально організований процес всебічного розвитку фізичних і морально вольових здібностей, формування і розвитку життєво важливих рухових навичок і умінь людини [9, с. 27].

Фізичні вправи – спеціальні рухи і складні види рухової діяльності, які застосовуються як засоби фізичного виховання і спортивної підготовки [9, с. 27].

Фізичні якості – якості, що характеризують фізичний розвиток людини, її здатність до рухової діяльності [9, с. 28].

Фінал – завершальна частина змагань для остаточного виявлення переможця [3, с. 938].

Фінт – обманний рух, удаваний випад [5, с. 616].

Фора – пільга, перевага, що її може надавати сильніший гравець слабшому [5, с. 622].

Центральна лінія – лінія, що з'єднує середину бокових ліній [10, с.42].

Час гри – тривалість матчу від початкового удару по м'ячу до фінального свистка арбітра [9, с. 30].

Чемпіонат – змагання на першість з якого-небудь виду спорту, переможець якого дістає звання чемпіона [9, с. 30].

Червона картка – засіб для публічної демонстрації арбітром свого рішення про вилючення гравця з поля за допущені порушення [9, с. 30].

Штрафний кидок – кидок, який виконується з обов'язковою опорою до випуску м'яча [7, с. 123].

Штрафний майданчик – прямокутна ділянка поля перед воротами, обмежена частиною лінії воріт, двома перпендикулярними лініями завдовжки 16,5 м, проведеними усередину поля на відстані 16,5 м від внутрішньої сторони стояків воріт, і лінією, що з'єднує кінці цих відрізків, паралельною лінії воріт [9, с. 30].

Штучний офсайд – навмисне створена гравцями команди, що захищається, ситуації, коли один або декілька суперників несподівано опиняються в положенні «поза грою», щоб призвести до зупинки гри арбітром [9, с. 31].

